

სტალინის სახის რეპრეზენტაცია პერსონაჟთა სიზმრებში ზაირა არსენიშვილის პროზის მიხედვით

საკვანძო სიტყვები: სიზმარი, სტალინი, პოსტსაბჭოთა ქართული ლიტერატურა, კონცეპტუალური მეტაფორა, ალტერნატიული სამყარო, ტრავმა

შესავალი

თანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში თვალსაჩინოდ იზრდება ინტერესი ლიტერატურის, როგორც ადამიანის ცნობიერების ამსახველი მრავალფეროვანი და დიდი მონაცემთა ბაზის, მიმართ. ეს ინტერესი მით უფრო იმატებს ისეთი ქვეყნების მწერლობის შემთხვევაში, რომელთაც ტოტალიტარული რეჟიმების გამოცდილება აქვთ: პოლიტიკურად იდეოლოგიზებული რეჟიმის პირობებში მცხოვრებ ინდივიდებს პიროვნული განვითარების შესაძლებლობა მაქსიმალურად შეზღუდული ჰქონდათ. მხატვრულ ტექსტებში, როგორც ამას წინამდებარე კვლევა აჩვენებს, რეჟიმის მსხვერპლი ადამიანების ვერრეალიზებული სურვილებისა და მისწრაფებების, ადამიანის არაცნობიერში¹ ტრავმის არსებობის გამოსახატავად გამოყენებულია სიზმრის აღწერის ნარატიული სტრატეგია. პერსონაჟის სიზმარი, როგორც მნიშვნელოვანი ტექსტობრივი მონაცემი საქართველოს საბჭოთა წარსულისა და კონკრეტულად სტალინის ფენომენის კვლევებში დღემდე, ფაქტობრივად, არაა გათვალისწინებული.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატია მიზნად ისახავს პოსტსაბ-

1 საჭიროა აღინიშნოს, რომ ქვეცნობიერის ნაცვლად, ტერმინ არაცნობიერს ვანიჭებთ უპირატესობას თანამედროვე პორტუგალიელი ნეირომეცნიერის, ანტონიო დამასიოს, კვლევების მიხედვით (Damasio 2000, 226-228).

ჭოთა ქართული ლიტერატურის პერსონაჟთა სიზმრებში სტალინის სახის რეპრეზენტაციის შესწავლას (ერთი მწერლის რამდენიმე ნაწარმოების მიხედვით). კვლევის ჰიპოთეზა ამგვარია: საქართველოს საბჭოთა წარსულისა და სტალინის ფენომენის შესწავლისას პერსონაჟის სიზმარი მნიშვნელოვანი ტექსტური მონაცემია. სტატიაში პასუხი გაცემა კითხვებს: 1. რა თემებია ასახული პერსონაჟთა სიზმრებში? 2. რომელი ასპექტებითაა სტალინის სახე რეპრეზენტირებული? 3. როგორია პერსონაჟის რეაქცია სიზმართან დაკავშირებით?

კვლევის მეთოდოლოგია და თეორიული ჩარჩო

ზაირა არსენიშვილის² რომანებში განსახოვნებული სტალინის მხატვრული სახის საანალიზოდ ტექსტური მონაცემები ჯერ მანუაღურად/ხელით იქნა მარკირებული და შემდეგ – პლატფორმა catma-ზე კლასიფიცირებული. შედეგად გამოვლინდა და დაჯგუფდა მსგავსი შინაარსისა და კონცეპტუალური მეტაფორების შემცველი 5 სიზმარი. კვლევის მომდევნო ეტაპზე, კონცეპტუალური მეტაფორის თეორიის მიხედვით, გაანალიზდა სტალინის მხატვრული სახის საიდენტიფიკაციო ნიშნები.

საანალიზო სიზმრებში დადასტურებული მხატვრული სახეები შესაძლებელია, კლასიფიცირდეს კონცეპტუალურ მეტაფორებად. კონცეპტუალური მეტაფორის ცნობილი მკვლევრის, ჯორჯ ლაკოფის, აზრით, მეტაფორები ქმნიან ჯვარედინ დომენებს (Lakoff 1992, 2), რომლებითაც ჩვეულებრივი ცნებები იღებენ პოეტურ/ფიგურალურ სახეს; ამდენად, მათ ინტერპრეტირება სჭირდება. სტატია ეყრდნობა ლაკოფის იმ მოსაზრებებსა და დასკვნებს, რომ მეტაფორა ნიშნავს კონცეპტუალურ სისტემაში ჯვარედინი დომენის რუკას (იქვე, 1), ანუ კონცეპტუალური კორესპონდენციების ერთობლიობას. მკვლევრის აზრით, კონცეპტუალური მეტაფორა აერთიანებს 5 ტიპს (იქვე, 3). ესენია: პოლისემიური მეტაფორები; ფსიქოლინგვისტური ექსპერიმენტული მეტაფორები; სემანტიკური ცვლილებების მარეგულირებელი განზოგადებები; მეტაფორები, რომლებიც არეგულირებს რომანის მხატვრულ ქსოვილს; დასკვნის შაბლონის მარეგულირებელი მეტაფორები, როდესაც ერთი კონცეპტუალური დომენი გამოიყენება სხვა დომენში. საანალიზო სიზმრებში კონცეპტუალურ მეტაფორებზე მსჯელობისას

2 ზაირა არსენიშვილი (1933-2015) – ქართველი მწერალი და სცენარისტი. მისი შემოქმედება, ძირითადად, საბჭოთა რეალობის რეფლექსიას ეძღვნება.

ასევე გასათვალისწინებელია ლაკოფის მიგნება იმის თაობაზე, რომ ჯვარედინი რუკები არ უნდა იქნეს განხილული, როგორც მზა ალგორითმები. ამის ნაცვლად, თითოეული მეტაფორა უნდა განიხილებოდეს, როგორც ონტოლოგიური კორესპონდენციის ფიქსირებული ნიმუში (იქვე, 7). განსაკუთრებით ყურადსაღებია მეცნიერის მოსაზრება, რომ კონცეპტუალური მეტაფორები, წარმოადგენს სიზმრის ინტერპრეტაციის ლექსიკას. „სიზმრების ინტერპრეტაცია გასაგები ხდება ჩვენთვის ჩვენს კონცეპტუალურ სისტემაში არსებული კონცეპტუალური მეტაფორების კრებულის წყალობით – მეტაფორებისა, რომლებიც ჩვენთან ერთად ცხოვრობენ ბიბლიური დროიდან“ (იქვე, 36). აღსანიშნავია, რომ მეცნიერი კონცეპტუალურ მეტაფორებს განიხილავს ბიბლიური სიზმრების მაგალითზე, კერძოდ, იოსების მიერ ფარაონის სიზმრების ინტერპრეტაციის მიხედვით ასკვნის, რომ ჩვენი ყოველდღიური კონცეპტუალური მეტაფორების კრებული შესაძლებელს ხდის სიზმრის ინტერპრეტაციას (იქვე, 36-37). მეტაფორული და მეტონიმიური წყაროები გაერთიანებულია და ქმნის სიზმრის რეალობას. ხშირად მეტაფორა ემყარება დისკურსის ფორმას.

სტატიაში გათვალისწინებულია კონცეპტუალური მეტაფორის შესახებ მეცნიერის ჰიპოთეზა, რომ მეტაფორების საშუალებით იკვეთება ყველაზე მთავარი ცნებები, როგორებიცაა: დრო, რაოდენობა, მდგომარეობა, ცვლილებები, მოქმედება, მიზეზი, მიზანი, საშუალებები (იქვე, 9). იგი ამტკიცებს, რომ მეტაფორის საშუალებით ხდება აბსტრაქტული ცნებების კონცეპტუალიზაცია, ვინაიდან ისინი ჩვენი კონცეპტუალური სისტემების ცენტრშია, ასე მეტაფორული რუკა ინარჩუნებს კოორდინაციის ტოპოლოგიას (სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გამოსახულების სქემის სტრუქტურა ლაგდება ჩვენს გონებაში არსებული სისტემის მიხედვით, ავტ.) (იქვე, 10-11). არსებობს გამოსახულების მეტაფორები, ანუ მეტაფორების კლასი, რომლებიც ფუნქციონირებენ ერთი ჩვეულებრივი გონებრივი სურათის სხვაზე გადასაღებად (იქვე, 26). სტატიაში მოყვანილი სიზმრების ანალიზისას ვეყრდნობით მეტაფორების ინტერპრეტაციის რამდენიმე სქემას, როგორებიცაა: მიზეზობრივი სტრუქტურა, დანიშნულების სტრუქტურა, შემთხვევითი სტრუქტურა, მოდალური სტრუქტურა (იქვე, 28). ლაკოფი გამოყოფს დიდი ჯაჭვის მეტაფორებს, რომლებიც ანალოგიების სახით იყენებენ სხვა მეტაფორულ მექანიზმებს, მაგალითად, კონცეპტუალურ სისტემაში ჩვეულებრივი მეტაფორული რუკების სრულ სპექტრს (იქვე, 31). აღსანიშნავია ლაკოფის მიგნება, რომ

ხშირად მეტაფორებში გამოიყოფა ე. წ. ქვედომენები, ანუ ლექსიკური ქვემეტაფორები.

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა ეყრდნობა შემდეგ თეორიულ საფუძვლებს:

- მეტაფორა არის მთავარი მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც ჩვენ ვიაზრებთ აბსტრაქტულ ცნებებს და ვასრულებთ აბსტრაქტულ მსჯელობას;
- ბევრი საგანი/ცნება, ყველაზე ამქვეყნიურიდან უკიდურეს მეცნიერულ თეორიებამდე, მხოლოდ მეტაფორის საშუალებით შეიძლება გავიგოთ;
- ფსიქიკური გამოსახულებები სტრუქტურირებულია სქემატური გამოსახულების მიხედვით და გამოსახულების მეტაფორები ინარჩუნებს სქემატურ სტრუქტურას;
- მეტაფორა ფუნდამენტურად კონცეპტუალური ხასიათისაა, მას ლაკოფი განიხილავს სიზმრების ინტერპრეტაციის ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად (ვრცლად ამის შესახებ იხ. ქვეთავი ტექსტურ მონაცემთა ინტერპრეტირება).

ლაკოფის კონცეპტუალური მეტაფორის თეორიის გარდა, ტექსტების ანალიზისა და დასკვნების გაკეთებისას გათვალისწინებულ იქნა შესაძლო სამყაროთა და ტრავმის თეორიები. სიზმრის სამყარო ქმნის ალტერნატიულ, იგივე – შესაძლო, ანუ „სხვა სამყაროს“ მოდელს. ლიტერატურისმცოდნეობაში შესაძლო სამყაროთა მკვლევრების აზრით, ჩვენი სიზმრები, ხედვები, ჰალუცინაციები და გამოგონილი ნარატივები ქმნიან ალტერნატივებს (Alber 2019, 157), ალტერნატიული სამყაროს პროექტირება ლიტერატურულ ტექსტებში სწორედ მთხრობლის სიზმრებით, ჰიპოთეზებითა და ინტუიციური პროგნოზებით არის შესაძლებელი (Dolezel 2019, 54). სიზმარი ქმნის რეალურ და წარმოსახვით სამყაროებს შორის ბმას/კავშირს. შესაძლო სამყაროები არის ის, რაზეც შეგვიძლია ვისაუბროთ ან წარმოვიდგინოთ, ვიფიქროთ, გვჯეროდეს ან ვისურვოთ (იქვე 2019, 56). მანფრედ იანის, თანამედროვე ნარატოლოგის, აზრით, გარე და შინაგანი მოთხრობები (სიზმარი კი სწორედ ასეთადაა კლასიფიცირებული – ქ.ქ.) ერთიანდება თხრობის ციკლის საერთო მოდელში (Jahn 2003, 11). შესაბამისად, სიზმარი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს პერსონაჟის თვითგამოხატვის პროცესში. რიჩარდ ვოლშის, თანამედროვე ნარატოლოგის, მოსაზრებით, აუცილებე-

ლია, განვასხვავოთ სიზმრის სტატუსი: სიზმარი, როგორც გამოცდილება და სიზმარი, როგორც თავად ერთგვარი თხრობის ხერხი (Walsh 2012). მისი აზრით, სიზმრების დამუშავების რეკურსიული პროცესი, როგორც ზოგადად, გამოგონილი თხრობის გენეზისის მოდელი, გულისხმობს, რომ თხრობა წარმოიშობა ემოციების, იდეური პრობლემების ან ღირებულებების ურთიერთკავშირისაგან (Walsh 2010). სიზმრის ფუნქციის შემსწავლელი მეცნიერების ნაწილის, ფროიდის (Freud 1900), სოლმისა და ტერნბულის აზრით (Solms and Turnbull 2002), ფსიქოლინამიკური თეორიის მიხედვით, სიზმრის მთავარი ფუნქციაა ძილის დაცვა, რაც საშუალებას იძლევა რეპრესირებული არაცნობიერი სურვილები გამოიხატოს ძილის დარღვევის გარეშე.

ტრავმის თეორიის ცნობილი წარმომადგენლის, კათი კარუთის, აზრით, მიღებული ტრავმა ბავშვის ცნობიერებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს და მისი შემდგომი ცხოვრების ყველა ეტაპზე აირეკლება (Caruth 2014).³ მეცნიერის თვალსაზრისით, ხშირად ადამიანის გამოცდილება ხდება ტრავმული კომმარის გამეორების საფუძველი: სიზმრები ცდილობენ, დაეუფლონ სტიმულს რეტროსპექტულად, შფოთვის განვითარებით, რაც ხდება ტრავმული ნევროზის მიზეზი (იქვე, 22).

სიზმარი, როგორც ადამიანის კოგნიტიური აზროვნების სუბპროდუქტი, როგორც მას თანამედროვე მკვლევრები (Jahn 2003, Walsh 2013, Sayed 2011) უწოდებენ, კარგად ასახავს ადამიანის გონებაში დაღექილ ტრავმულ გამოცდილებას. ლიტერატურულ პერსონაჟთა სიზმრები კი ეფექტური იარაღია მწერლისათვის, რათა საკუთარი პოზიცია და დამოკიდებულება გამოხატოს რეპრეზენტირებული მოვლენის ან დასიზმრებული ობიექტის მიმართ: სიზმრები მოიცავს გამოცდილების ნაგულისხმევ მოდელს, როგორც თავად დისკურსულ საშუალებას (Walsh 2012).

ქვემოთ გაანალიზებულ ტექსტებში პერსონაჟთა სიზმრებში რეპრეზენტირებულია როგორც საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმი, ისე – ამ რეჟიმის ალტერნატიული სამყარო, ასევე სიზმრები პერსონაჟთა ტრავმული ცნობიერების გამოხატველია და გამონაკლისის სახით, თვითრეაბილიტაციის პრაქტიკასაც აჩვენებს. ზაირა არსენიშვილის ნაწარმოებებში განსახოვნებულ პერსონაჟთა სიზმრებში გამოყენებული კონცეპტუალური მეტაფორები ქმნიან მთლიანი ტექსტის ინტონაციას, პათოსს, პარადიგმას .

3 აღსანიშნავია, რომ სტატიაში განხილული სიზმრებიდან ორში მესიზმრე ბავშვია: ჯეირან ქაშიბაური რომან „რეკვიემში“ და მთხრობელი რომანში „ვა, სოფელო!“

ზაირა არსენიშვილის პროზის კვლევის თანამედროვე მდგომარეობა

ქართულ სამეცნიერო სივრცეში შენიშნულია, რომ სტალინის გარდაცვალების (1953წ.) მერე, რაც შესაძლებელი გახდა საბჭოთა ტოტალიტარიზმის, სტალინური დიქტატურისა და რეპრესიების კრიტიკა, სიმართლის მეტ-ნაკლებად გამოაშკარავება, ქართულ მწერლობაში უფრო ხშირად გვხვდება სტალინის ისეთი სახე, რომელითაც მწერლები ალეგორიულად, შეფარულად, ირონიულად თუ თვითკრიტიკის საშუალებით ამხელენ ბელადის მიერ ჩადენილ დანაშაულსა და სისასტიკეს. ლიტერატურისმცოდნე ირმა რატიანის აზრით, მე-20 საუკუნის კლასიკური ანტიუტოპიური რომანები ჰგავს კონცეპტუალურად, მოტივაციურად და სტრუქტურულად თანხვედნილ კომპოზიციებს, რომლებსაც საერთო მიზანი და ძალა ამოძრავებს: პროტესტი „ახალი სამყაროს“ მიმართ (რატიანი 2010, 105).

ქართულ ლიტერატურაში სტალინისა და მისი პოლიტიკური რეჟიმის განსახოვნების კვლევის თვალსაზრისით აღსანიშნავია 2019 წელს გამოცემული სამეცნიერო კრებული – „სტალინის იდეოლოგემა და მითოლოგემა ქართულ საბჭოთა და ემიგრანტულ ლიტერატურაში. ნაწილი I“. კრებულში, ჰანა არენდტის ტოტალიტარიზმის თეორიისა და არქეტიპულ მოდელთა კვლევების ფონზე, ძირითადად, გაანალიზებულია ქართული პოეზიის ნიმუშები, გათვალისწინებულია თემატური ანეკდოტები და რამდენიმე პროზაული ნაწარმოები. დადგენილია, რომ „სტალინის სახე ქართულ ლიტერატურაში ერთგვარი სიმულაკრაა, ანუ ისეთი სემიოტიკური ნიშანია, რომელსაც სინამდვილეში არ გააჩნია ზუსტი შესატყვისი და მხოლოდ ზემოქმედებისა და მანიპულირების და საბჭოური სინამდვილის გამოგონილი იერსახის ლეგიტიმაციის მიზნითაა შექმნილი“ (ბრეგაძე და ლომიძე 2019, 10).

პერსონაჟთა ცნობიერების საკითხი საბჭოთა საქართველოს ისტორიაში ტრაგიკული მოვლენის (1956 წლის 9 მარტს სტალინის ძეგლთან დემონსტრანტთა დახვრეტის)⁴ ამსახველი რომანის მიხედვით, გაანალიზებულია ლიტერატურისმცოდნე ბელა წიფურიას მიერ. მკვლევარმა კულტურული ტრავმის თეორიის საფუძველზე შეისწავლა რომანში განსახოვნებული მთელი საზოგადოებისა და

4 აღსანიშნავია, რომ ზაირა არსენიშვილის პროზაში არაერთხელ გვხვდება სტალინის ბრინჯაოს ქანდაკება, რაც უკავშირდება სტალინის ძეგლების აღმართვის რეალურ პრაქტიკას, ბელადის ვიზუალური რეპრეზენტაციის საბჭოურ ტრადიციას.

სხვადასხვა ტიპის პერსონაჟის ტრავმული ცნობიერება და ოთარ ჩხეიძის რომანი („გამოცხადება“) შეაფასა როგორც საბჭოურ-კოლონიური დისკურსის გასაცნობიერებლად დაწერილი ტექსტი (წიფურია 2016, 187-220).

რომანი მოგვითხრობს დემონსტრაციის დახვრეტისას ქართველი ხალხის მიერ მიღებულ ისტორიულ ტრავმაზე, სტალინური ნარატივისადმი თავდადების უმიზნობაზე. საქართველოში სტალინური ნარატივის გავრცელებასა და მის მიმდევართა შორის ნარატივის დასრულებით გამოწვეულ კულტურულ ტრავმაზე მწერლის რეაქცია მკაცრად კრიტიკულია. ამდენად, 9 მარტის ტრავმა უკავშირდება როგორც ისტორიული ტრავმის ვერბალიზაციას და ქართულ კოლექტიურ მეხსიერებაში მისი ადგილის ფიქსირებას, ასევე სტალინური ნარატივის დასრულების კულტურული ტრავმის ანალიზს, იმ პერიოდის ქართული კოლექტიური ცნობიერების შინაგანი წინააღმდეგობის, ამბივალენტურობის ჩვენებას. (იქვე, 196)

რაც შეეხება საკუთრივ ზაირა არსენიშვილის რომანებს, რომლებშიც ექსპრესიულადაა რეპრეზენტირებული საბჭოთა სინამდვილე და სტალინის მხატვრული სახე, მათ შესახებ თანამედროვე საქართველოში ბევრი იწერება. აქვე უნდა დაზუსტდეს, რომ გამოხმაურებები (შავრემიანი 2021, მელაშვილი 2020, ქიქოძე 2020, ლოლობერიძე 2015, ლობჯანიძე 2009, ჯოხაძე 2005) ჯერჯერობით მხოლოდ მიმოხილვითი ხასიათისაა და დაბეჭდილია არასამეცნიერო საზოგადოებრივ ჟურნალებში. მათში აღნიშნულია წინამდებარე კვლევისთვის რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი: 1. ზაირა არსენიშვილი იმ ეპოქას აღწერს თავის რომანებში, რომელიც ჩვენს უახლოეს წარსულში ბოლომდე გაუაზრებელი და სახელდაურქმეველია. იგი იმ ტრავმას ეხება, რომლისგანაც ახალი თაობა ბოლომდე ვერ გათავისუფლდა. თითქოს გვაქვს წარმოდგენა რეპრესიებისა და მსხვერპლის მასშტაბზე, მაგრამ მწერალი, როგორც ყოველთვის, იმაზე მეტს გვიჩვენებს, ვიდრე უბრალო სტატისტიკაა (მელაშვილი 2020). 2. მისი რომანები გვიჩვენებს ოცდაჩვიდმეტი წლის რეპრესიებისა და საბჭოური ტერორის წარუშლელ კვალს უბრალო ადამიანებზე, მათ ოჯახებზე (ჯოხაძე 2005). 3. გასაბჭოებისა და სტალინური რეპრესიების პერიოდზე ასეთი მნიშვნელოვანი წიგნი აქამდე არა გვექონია და არც მომავალში გვექნება, რადგან უკვე წასულია ხალხი, რომელთაც ის პერიოდი უშუალოდ შეეხო (ქიქოძე 2020). 4. ზაირა არსენიშვილის რომანებში ექსპლიციტურად და ექსპრესიულად ირეკლება მწერლის ანტისტალინური განწყობა. პროტაგონისტი/მთხრობელი საკუთარი ოჯახის თავგადასავლის მაგალითზე იგო-

ნებს, როგორი მძიმე იყო ტოტალიტარიზმის პირობებში უბრალო ადამიანების ყოფა (ლობჟანიძე 2002).

საანალიზო ტექსტების მონაცემები

რომანის „რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხველის პორტრეტი“ (პირველად გამოცა 1997 წელს, მეორედ – 2021 წელს) მთავარი მოქმედი პირია ჯეირან ქაშიბაური, ბავშვთა სახლიდან ორკესტრის მესაყვირედ ქცეული მუსიკოსი. მისი მამა ღვთისო, სტალინური რეპრესიების მონაწილე, ერთ-ერთი მოკლულის ნათესავეების შურისძიების მსხვერპლი გახდა. ჯეირანის სიზმრები ცხადყოფს, რომ ადამიანთა ცნობიერებაზე უდიდეს გავლენას ახდენდა მაშინდელი პროპაგანდისტული იდეოლოგია, რომლის მიხედვითაც, სტალინი იყო ყველას მამა, მფარველი და ნუგეშისმცემელი, ფოლადისა და რკინის კაცი.⁵ ჯეირანი სიზმარში ბავშვია და გახარებული დარბის სისხლის გუბებში, მამამისის გამო შურისძიებაზე ოცნებობს, თუმცა მოგვიანებით აცნობიერებს, რომ ეს სიზმარი მისი არაცნობიერის პროტესტი იყო სტალინური რეჟიმის წინააღმდეგ. იგი პოულობს მამამისის მკვლელის ნათესავს, მაგრამ ხვდება, რომ შურისძიებას პატიება აჯობებს და დაინდობს მას.

ჯეირან ქაშიბაურის სიზმარი რომან „რეკვიემში“

მესიზმრე სიზმარში თავისიანებს ხედავს. თითქოს ზეიმზე იყვნენ, ლუდს ხარშავდნენ. მტრის (ბოლშევიზმის მოწინააღმდეგეთა) დამარცხებას ზეიმობდნენ. მთელი მინდორი დახოცილი ადამიანების ზვინებით იყო მოფენილი. „სისხლი რუებად მორაკრაკებდა“ (არსენიშვილი 2021, 184). თავად ჯეირანი დარბოდა „სისხლის გუბებში და ფეხებს აჭყაპუნებდა“ (იქვე 185). ამ დროს მინდორზე „გამოცხადებასავით აღიმართა ფოლადის მამა ხელში ნიჩბით, რომლითაც სისხლს ხვეტდა [...] ფოლადის მამამ სისხლის გუბიდან ამოზიდა უზარმაზარი წითელი ვარსკვლავი და ცას მიაკრა. [...] ყველაფერი გაწითლდა,

5 საბჭოთა დიქტატურა აიძულებდა მასებს, ერწმუნათ, რომ საბჭოთა ლიდერების გარდა, სხვა ღმერთი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ადამიანებისათვის; შესაბამისად, უპირობო მორჩილებასა და მონობას ითხოვდნენ მასისგან. ასეთი იყო სტალინის პლაკატების დანიშნულებაც, რომ სტალინი მიჩნეულიყო ყოფილიყო ხალხისათვის ღმერთად. ბევრი სტალინური პროპაგანდისტული პლაკატი ასახავს უზარმაზარ წითელ ბანერებს, რომლებიც ავსებენ ცას და ფრიალებენ მათ ქვემოთ მყოფ ბრბოზე (Pisch 2016, 154).

ხალხიც, მიწაც, ცაც...“ (იქვე, 189). ყველა აღფრთოვანებული იყო.

რომანში განსახოვებულ სიზმარს მოჰყვება მესიზმრის ოცნებები, რომ მალე იპოვოს მამის მკვლელები და დასაჯოს ისინი. მიუხედავად იმისა, რომ ჯეირანი დიდხანს ცდილობდა მამის მკვლელებზე შურისძიებას და მის ბავშვურ წარმოსახვაში სტალინი ფიგურირებდა, როგორც მამა, მხსნელი და მესია, მოგვიანებით ცხადი გახდა, რომ მამამისი უდანაშაულო ხალხის ჯალათი იყო სტალინური რეჟიმის ხელში. ზემოთ აღწერილი სიზმარი ემსახურება მთხრობლის ნარატივის გამოკვეთას, რომ ტოტალიტარული რეჟიმი ადამიანთა ჩაგვრითა და დამცირებით საზრდოობდა და სტალინური რეპრესიები მართლდებოდა იმით, თითქოს ხალხის მტრებს ხოცავდნენ. სინამდვილეში მესიზმრემ მოგვიანებით გააცნობიერა, რომ მამამისის მკვლელები უფრო ღირსეული ადამიანები აღმოჩნდნენ, საბჭოთა რეჟიმს ებრძოდნენ და შეეწირნენ კიდევ. ხოლო მათი დედა, მოხუცებული ლელა ცაზე, მთებსა და მინდვრებზე წერდა დახოცილი შვილების სახელებს. ამით შეძრწუნებული ჯეირანი ხვდება, რომ მტრობას, შურისძიებას აჯობა სინანულმა, სიყვარულმა და აღარ კლავს დედაბერს.

ზაირა არსენიშვილის რომანში „ვა, სოფელო!“⁶ (პირველად გამოიცა 2002 წ., მეორედ – 2019 წ.) მოთხრობილია სამი ქალის: ევას, რუსუდანისა და მაკას, ამბავი. შვიდი წლის ზაირა არსენიშვილს 1937 წელს დაუხვრიტეს მამა. საბჭოთა რეპრესიების შესახებ მან ყველაფერი სხვათა ნაამბობიდან იცის. რომანში ამ ამბებს მას ბებია უყვება, ამდენად, რომანი ავტობიოგრაფიულია, მთხრობელი თავად არის მესიზმრე ქვემოთ მოცემულ ეპიზოდში.

მთხრობლის სიზმარი რომანში „ვა, სოფელო!“

მთხრობელი წარმოიდგენს, რომ ბებიას წერილებმა მიაღწია კრემლამდე და „ძია სტალინი კითხულობს ამ წერილებს“ (არსენიშვილი 2002, 255). ბელადი ბრძანებს, გაამათრახონ ჩადენილი უსამართლობების გამო. თავად გაწვევა ტახტზე პირქვე და წითელარმიელები დაიწყებენ „ხალხთა მამის გაროზგვას“ (იქვე, 256). უეცრად გამოჩნდება ბებია, რომელიც შეაჩერებს ტაშტში დასველებული როზგებით მდგარ წითელარმიელებს [...] დიდი ბელადი მწყურალად გადმოხედავს მას, ვინც შეაფერხა ეს წმიდათაწმინდა საქმიანობა“ (იქვე, 257). ბებია მის ზოლ-ზოლად აჭრელებულ უკანალს ქიშმირის შალს გადააფარებს.

6 მოქმედება ვითარდება 1920-50-იან წლებში თელავში, მწერლის მშობლიურ ქალაქში.

აღნიშნული სიზმარი იმდენად ხშირად მეორდება მოთხრობლის წარმოსახვაში, რომ მას სხვადასხვა რაკურსით წარმოიდგენს, რიგ შემთხვევებში ბებია რჩება კრემლში სტალინთან, მისი მრჩეველი ხდება და შეიწყალებს ათასობით უდანაშაულოდ გადასახლებულს. ზოგჯერ ბებია მოკრძალებულად უარობს ბელადის შემოთავაზებას, დარჩეს სტალინის მთავრობის შემადგენლობაში, შვილიშვილს ვერ დავტოვებო. სიზმარი გამოკვეთს ზაირა არსენიშვილის დამოკიდებულებას ბოლშევიკურ-კომუნისტური მმართველობის პერიოდის რეპრესიების მიმართ. მწერალი ამ სისასტიკეზე სწორედ იმიტომ იმარჯვებს, რომ შურისძიებას მაინც პატიებასა და შენდობას ამჯობინებს.

მოთხრობის „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“ (მოთხრობა შესულია პროზაულ კრებულ „კენჭებში“, რომელიც დაიწერა 1967-74 წწ., გამოქვეყნდა 2020 წ.) სიუჟეტი ვითარდება თამარის ოჯახის ირგვლივ. მისი მეუღლე შალვა დააპატიმრეს და გადაასახლეს ხალხის მტრობის ბრალდებით, თამარი და მისი შვილი მთაწმინდაზე ერთ ჯურღმულში შეასახლეს, რის მერეც დაეწყო მოლანდებები და კომმარული სიზმრები.

თამარის სიზმრები მოთხრობაში „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“

პირველ სიზმარში თამარმა ნახა ცარიელი რუსთაველის გამზირი. ხალხი იყო „ძალით მოყვანილი“ და ელოდებოდა ატრაქციონის დაწყებას. „უეცრად შავ ფრაკში გამოწყობილი ჟონგლიორი გამოჩნდა“ (არსენიშვილი 2020, 17), რომელიც ჯოხს ატრიალებდა. „ჯოხი ხან წითელ ბაფთად იქცეოდა, ხან – ბუზების სახოცად“ (იქვე, 18). ჟონგლიორი ბუზების სახოცით ხოცავდა იქ შეკრებილ ადამიანებს. „მაღე რუსთაველზე მკვდრების ტყე აღიმართა, ფეხზე მდგომი მკვდრებისა“ (იქვე, 20).

მეორე სიზმარში თამარი ხედავს დათოვლილ ბაღს. ცაში მტრედები დაფრინავენ. „მთვარით განათებულ ლურჯ მინდორზე ბრინჯაოს უზარმაზარი ქანდაკება გამოჩნდა, უკან მშვიერი მგლების ხროვა მოსდევდა“ (არსენიშვილი 2020, 120). ბრინჯაოს კაცმა გადმოიღო მხრიდან თოფი და ცას მიუშვირა. ციდან დახოცილი მტრედები ცვიოდა. „სისხლი აწვიმდა ლურჯ მინდორს... სისხლი აწვიმდა ბრინჯაოს კაცს...“ (იქვე, 121). თამარს ეჩვენება, რომ მისი შვილიც, მტრედად გადაქცეული, უნდა მოკლას ქანდაკებამ და ყვირილით ცდილობს მის შეჩერებას (იქვე, 123).

მესამე სიზმარში თამარი ხედავს უნივერსიტეტის ეზოს. ხალხი სულგანაბული დგას და ელოდება ბელადთან შეხვედრას. „ხეები

ლორის ბარკლებითაა გაფორმებული“ (არსენიშვილი 2020, 137). „ვარაზისხევიდან ამოდის ბრინჯაოს უზარმაზარი ქანდაკება. იქვე მდგარმა გიგლამ მოუკიდა ბელადის ჩამქრალ ჩიბუხს და ქანდაკებამ ნაფაზი დაჰკრა“ (იქვე, 139). ბელადმა ისეთი ხმით დაილაპარაკა, „გეგონებოდა, ლოროტოტოს⁷ ჩაჰბერესო: გაუმარჯოს ბედნიერ საბჭოთა ხალხს! – იგრილა ტაშმა და ვაშამ“ (იქვე, 141). თამარი ცდილობს, მოუბოდიშოს ქანდაკებას და დააბრუნოს თავის ადგილას ბიბლიოთეკაში. ბელადი დასთანმდება და თამარს „მძიმე ხელს“ დაადებს მხარზე (იქვე, 142).

თამარის სამივე სიზმარი განპირობებულია იმით, რომ მესიზმრეს ეშინია შვილიც არ მოუკლან, ან გადაასახლონ, რადგან მათმა დამლაგებელმა ზოიამ ბიბლიოთეკაში მდგარი სტალინის ქანდაკება დააზიანა. ამით მან შური იძია უდანაშაულოდ დასჯილი შვილების გამო. თამარი სხვადასხვა გზით ცდილობს სტალინის ქანდაკების შეცვლას/შეკეთებას. ბოლო სიზმრით გამხნეებული იგი მიდის სამსახურში და ნახავს, რომ ახალი ქანდაკება კვლავ დგას თავის ადგილას.

ყველა ტექსტში სიზმარი ორგანულადაა შერწყმული და ემსახურება ავტორის მთავარი ნარატივის გამოკვეთას.

ტექსტურ მონაცემთა ინტერპრეტირება

ტექსტურ მონაცემთა საინტერპრეტაციოდ წარმოდგენილია ცხრილი, რომელშიც 5 საკლასიფიკაციო ნიშნის მიხედვით დახარისხებულია ზემოთ დამოწმებული პერსონაჟთა სიზმრები:

7 ლოროტოტო – ჩასაბერი საკრავი/დიდი საყვირი. ძირითადად, უკრავდნენ ომში, რუსულად Карнай.

<p>მესიზმრის სტატუსი</p>	<p>ჯეირან ქაშიბაური, რეპრესიების მსხვერპლი, ბავშვობის სიზმარებს აღწერს.</p>	<p>მთხრობელი/ პროტაგონისტი აღწერს ბავშვობის სიზმრებს, რეპრესირებულთა ოჯახის წარმომადგენელი.</p>	<p>თამარის სიზმარი 1 თამარი – სიზმრის მოთრობელი, რეპრესირებულია ოჯახის წარმომადგენელი</p>	<p>თამარის სიზმარი 2 იგვე პერსონაჟი</p>	<p>თამარის სიზმარი 3 იგვე პერსონაჟი</p>
<p>კონცეპტუალური მეთაფორა</p>	<p>სისხლის გუბები, ცაზე მიკრული უშველბული წითელი ვარკვავი, ნიჩაბი, წითელი სახეები და ხელები.</p>	<p>ბეზისა წერილები, ტატო პირველი დამბობილი ბელადი, როზგები, გამათრახება,</p>	<p>ფონგლორი, დიდი ატრაქციონი, უსამეცლოდ გრძელი ბუზების სახოცი, საბჭოთა ქაჯი, ფეხე მდგომი მკვდრების ტყე.</p>	<p>სისხლის წვიმა, ფრთხილად წითელი მკვდარი მტრედები, თოფის გრიადი</p>	<p>ბრინჯაოს მძიმე ხელი, ფეხილილი ლორის ბარკლები, ხორციელ გვერდებზე, ბული ხეები</p>
<p>ალტერნატიული სამყარო/საბჭოთა რეალისტის რეპრეზენტაცია</p>	<p>ბეიმი, ვრცელი მინდორი, მილეთის ხალი, ტაში გრილეს, ვაშა გუგუნეს, მტრის გვამები, წითელი ვარკვავი ფარავს მუცს, ღრუბლებს, მთვარეს.</p>	<p>მოსოვი, კრემლი, წითელარბილები, ლავრენტი, სემიონ, კლიმ- თანამებრძოლები; გამათრახებულ ბელადი, ბოლშევიკი აჭრელებული უკანალი,</p>	<p>წითელი ბავთა, ყონგლორი, ჯოხი, ხალხი ამტკანარებული, ჩამავალი მზის მუქი განათებული ქურჩა, სირუმი.</p>	<p>მშვიდი მგლები ხროვა, ყმული, წითელი ენები, გრიადებდა თოფი, იმსხვერუდა ცა</p>	<p>ხალხი სულგანაბულია, თვალს არავინ ახამხამებს, მარქსისტული ესთეტიკის კაბინეტის გამგე</p>
<p>მესიზმრის მარკურები/ მისი რეაქცია</p>	<p>გაზარებულ დარბის, სისხლში ფეხებს აჭყაპუნებს, ყვირის, გაღვიძებულს გული დასწყდა, რომ ვეივების უამბობდა ამ სიზმარს.</p>	<p>მესიზმრის ირონიულ დამოკიდებულებას ცხადყოფს მარკურები: ბელადმა სინაბულით თავზე ხელი იტაცა და ლემის თმა გაიფარვს, ბეიამ შეაფერხა ბელადის წმიდათამბინდა საქმიანობა.</p>	<p>ტირის, ჰეონია, გული გაუსკდება, შიშობს შვილი, ოთარიც, არ მოუქლან. თამარი მთელი დღე მოუქლული დაიარება სიზმრის გამო, კვების, როცა შეყვება ლილის ამ სიზმარს.</p>	<p>სიზმარში თამარი ყვირის, მე მომიკალითო, არავის ემისი მისი ხმა ონოვს, უსარია, რომ ეს სიზმარი იყო.</p>	<p>სიზმარში ლორის ბარკლების წვეთები ეცხვება, ქანდაკებამ მხარხელი დაადო და თამარი მზარის ტყვილიამ გამოაღვიძა.</p>
<p>სტალინის ფიგურის გოგოლური მარკურები</p>	<p>ფოლადის მამა, მისი ლინლი, ნაბოფები, ნიჩბით ხელში ალიმარ, თა გამოცხადებასაყით, ფოლადის მამა სისხლს ნიჩბით ხეცს</p>	<p>დიდი ბელადი ჩიბუხით ხელში, ძია სტალინი, ხალხთა მამა გოგოლად „ბუხუნებს“.</p>	<p>ჯადოქრულად აელვარებული ყვითელი თვალეები, შავ ფრაკში გამოწყობილი, მავცილინდრიანი ელევანტური კაცი.</p>	<p>ბრინჯაოს უზარმაზარი ქანდაკება, აკრასის გახვეული მხერა, ჩაუხვეული სახე, ბრინჯაოს ფარავა და ჩეცქები, თოფი.</p>	<p>დიდი ბელადი, ბრინჯაოს კოლოსი, გლუ თვალეები, ნიჩბი, ქანდაკებამ ნაფანი დაკვრა და ბოლი ბოლქვებამ ამოუწვია ბრინჯაოს პირიდან.</p>

მოცემული ცხრილის პირველი სვეტის მიხედვით დასტურდება, რომ მესიზმრე ყველა ტექსტში რეპრესირებული ოჯახის წარმომადგენელია/თავად არის რეპრესიების მსხვერპლი. შესაბამისად, ავტორის მიერ მესიზმრედ შერჩეულია სწორედ ტრავმული გამოცდილების განმცდელი პირი, რომლის სახითაც უკეთ შეძლო მწერალმა საკუთარი პოზიციის გამოხატვა და სტალინური დიქტატურის წინააღმდეგ პროტესტის ჩვენება. ცხრილის მეორე სვეტში თავმოყრილი კონცეპტუალური მეტაფორების დაყოფა შესაძლებელია 3 ნაწილად: პირველი (ფოლადის მამა, საბჭოთა ქაჯი, ჟონგლიორი, ბრინჯაოს მძიმე ხელი) კონკრეტულად იოსებ სტალინს მიემართება, მეორე (სისხლის გუბეები, ცაზე მიკრული უზარმაზარი ვარსკვლავი, დიდი ატრაქციონი, უსაშველოდ გრძელი ბუზების სახოცი, სისხლის წვიმა, ნიჩაბი) საბჭოთა საქართველოს აბსურდული (ტრაგიკომიკური) რეალობის სარეპრეზენტაციო ლექსიკური ერთეულებია, ხოლო მესამე (წითელი სახეები და ხელები, ფეხზე მდგომი მკვდრების ტყე, ხორციტ გაფორმებული ხეები) საბჭოთა მოქალაქეებს განასახოვნებს. ყველა მათგანი (მათ შორის – დიდი ატრაქციონი) როგორც პიროვნულ, ისე – ნაციონალურ დონეზე ტრავმული გამოცდილების გამომხატველია. ლაკოფის თეორიის მიხედვით, პოლისემიურ მეტაფორებად უნდა კლასიფიცირდეს: ნიჩაბი (სიკვდილი),⁸ წითელი ვარსკვლავი (საბჭოეთი), ბრინჯაოს მძიმე ხელი (დიქტატურა); ფსიქოლინგვისტური მეტაფორებია: მშვიერი მგლების ხროვა (საბჭოთა ჯალათები), ჟონგლიორი, საბჭოთა ქაჯი (სტალინი). ქაჯს ქართულ კულტურაში მითოლოგიიდან და ლიტერატურიდან მომდინარე კონოტაცია აქვს და ის უკავშირდება ხტონურ, ბოროტ, ბნელ, იდუმალ ძალას, რომელიც ფლობს ზებუნებრივ ძალებს. ნეოლოგიზმი „საბჭოთა ქაჯი“ კი უნდა აღნიშნავდეს სწორედ სტალინური რეჟიმის საშიშ წარმომადგენელს. ლექსიკურ ქვედომენებს, ანუ ქვემეტაფორებს წარმოადგენს რობგები და ბუზების სახოცი. პირველ შემთხვევაში ბელადის დასჯის სურათი იხატება, მეორე შემთხვევაში – ხალხზე ზემოქმედების იარაღი, თუმცა ორივე მეტაფორა დაკავშირებულია მთავარ სამიზნე დომენტან – სტალინურ დიქტატურასა და საბჭოურ რეპრესიებთან. ბუზების სახოცის

8 ნიჩაბის კონოტაცია საქართველოში საბჭოთა პერიოდში უკავშირდება რეპრესიებს, რადგან სწორედ ნიჩაბით ხვეტდნენ ვაგონებში ჩაცხრილულთა სისხლს 1924 წელს; ნიჩაბითა და ხელკეტებით გაუსწორდნენ 1989 წლის 9 აპრილს უიარაღო მომიტინგეებს რუსი ჯარისკაცები (გვერდწითელი, ცაიშვილი და სანადირაძე 1989, 306-390).

ჯვარედინი/ორმაგი მეტაფორული დატვირთვის ახსნა შესაძლებელია იმგვარად, რომ სტალინურ პერიოდში ადამიანები უსუსურ მწერებად, ბუზებად, აღიქმებოდნენ, ხოლო გრძელი საჟონგლიორო ჯოხი, რომელიც ხან წითელ ბაფთად გარდაიქმნება, ხანაც – ბუზების სახოცად, გამოიყენება მასის დასამორჩილებლად, დასაშინებლად, გასანადგურებლად. ბრინჯაოს ქანდაკება უკავშირდება ძველი აღთქმისეული კერპის იკონოგრაფიას, რამდენადაც სტალინის ფიგურას გააჩნია კერპის თეოლოგიური მახასიათებლები: კერპის გახევებული მზერა, აღიმართა გამოცხადებასავით; შესაბამისად, ზაირა არსენიშვილის მიერ არაერთხელ გამოყენებული მეტაფორა პიროვნების კულტის მისეული ინტერპრეტაცია და სტალინის, როგორც კერპის, ნეგატიურ ასპექტში რეპრეზენტაციაცაა;

მესამე სვეტში წარმოდგენილია პერსონაჟთა სიზმრებში შექმნილი ალტერნატიული სამყარო: ერთ შემთხვევაში, როცა მესიზმრის წარმოსახვაში ბელადი გაროზგილი და დასჯილია თავისივე თანამებრძოლების მიერ თავის კაბინეტში, კრემლში („ვა, სოფელო!“) და საბჭოთა რეალობის რეპრეზენტაცია დანარჩენ შემთხვევებში („რეკვიემი“, „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“). მთხრობელი დედ-მამის მონატრების დროს რეალობასთან დაპირისპირებულ წარმოსახვით სამყაროს ქმნის („ვა, სოფელო!“), რომელშიც სამართლიანობა იმარჯვებს, ბოროტება ისჯება, დიქტატორს მიეზღვება საკადრისი პასუხი. სიზმარში წარმოდგენილ ალტერნატიულ სამყაროში ბეზიას მიერ გაგზავნილი წერილი აღწევს ძია სტალინამდე,⁹ ისიც აღშფოთებული იმ სისასტიკითა და უსამართლობით, რომელიც „თურმე“ მის ირგვლივ ხდება, გადაწყვეტს, თავი დაისაჯოს. საანალიზო ეპიზოდი ასახავს მთხრობლის წარმოდგენას, როგორ იძიებს შურს სტალინზე მის მიერ უდანაშაულოდ დახვრეტილი, გადასახლებული და დასჯილი ათასობით ადამიანის ნაცვლად. ზემოთ ხსენებული ხილვა მწერლის რეპრესირებული, დათრგუნული შურისძიების სურვილის, თვითრეაბილიტაციის გამომხატველია. გაროზგვის სცენაში მონაწილეობენ მისი თანამებრძოლებიც. მთხრობელი ირონიულად შენიშნავს, რომ ბელადმა მათთვის სამასი როზგი „გაიმეტა“, ხოლო თავისთვის 200 იკმარა. საგულისხმოა მთხრობლის

9 ამგვარი ფამილარული მიმართვის ფორმა განპირობებული უნდა იყოს იმით, რომ მთხრობელი ამ სცენას არაერთხელ წარმოიდგენს სხვადასხვა ვარიაციით; ბეზია ყოველ სალამოს გზავნის კრემლში წერილებს და სთხოვს დიდ ბელადს იმ უსამართლობის გამოსწორებას, რომელიც ირგვლივ ხდება. ამდენად, განმეორებადობის გამო, მთხრობლისთვის ეს ძალზე შინაურული და ყოველდღიური სცენაა.

რეპლიკა, მისი წარმოდგენით, შურისძიება ბოლომდე არ იქნება მიყვანილი, თუკი მას ბებია, მთავარი ბრალმდებელი, არ დაესწრება. მწერლის მიერ შექმნილ ალტერნატიულ სამყაროში ბებია ზოგჯერ მრჩეველი ხდება და სტალინი ათავისუფლებს ათასობით უდანაშაულოდ რეპრესირებულს, ზოგჯერ კი შვილიშვილს ვერ ღალატობს და კრემლში დარჩენას ისევ შვილიშვილთან დაბრუნებას ამჯობინებს. სიზმრის კალეიდოსკოპური ხედვა საცნაურს ხდის ავტორის/მთხრობლის გონებრივი აქტივობით შექმნილ შესაძლო სამყაროს.

დანარჩენ სიზმრებში შექმნილია საბჭოთა რეალობის რეპრეზენტაციული სურათი: სტალინის მიერ ცაზე მიკრულმა ვარსკვლავმა დაფარა მზეც, მთვარეც, ზეცაც („რეკვიემი“), სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, საბჭოთა დიქტატურა აიძულებდა მასებს, ერწმუნათ, რომ საბჭოეთის მიღმა სამყარო აღარ არსებობდა. ზაირა არსენიშვილი ცხადად აჩვენებს, როგორ მიმდინარეობდა ბელადის კულტის დანერგვის პროცესი საზოგადოებაში; რა გავლენას ახდენდა კოლექტიურ წარმოსახვაზე საბჭოურ-ტოტალიტარული იდეოლოგიის ვიზუალიზაციის პოლიტიკა; როგორ ახერხებდნენ მასებზე ზემოქმედებას საბჭოური სიმბოლიკით – ვარსკვლავით, რომელიც მზეს ცვლის; აღლუმებითა და წითელი დროშებით, ვაშასა და ტაშის გამაყრუებელი გრიალით ზეიმობდა ხალხი იმას, რაც არ ჰქონდა რეალურად – თავისუფლებას, ბედნიერებას, წარმატებას, წინსვლასა და დოვლათს. სიზმრის მოცემულ ეპიზოდში ფოლადის მამა მესიზმრის წარმოსახვაში წმინდანის, მესიის როლს ასრულებს, როცა გამოცხადებასავით აღიმართება მინდორზე. ბელადი ადამიანებს არწმუნებდა საკუთარ კეთილ ზრახვებში, სინამდვილეში კი მათი გვამებითა და სისხლით აგებულ პირამიდას ედგა სათავეში. სტალინური მმართველობის მთავარი მიზანი ადამიანების დაკნინება, დამცირება, დაშინება, დემაგოგია და ხოცვა-ჟლეტა იყო (ამ მიზნით მწერალმა მას სიკვდილის მეტაფორად ნიჩაბი დააჭერინა).

მთხრობაში „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“ თამარის პირველი სიზმრის მოცემულ ფრაგმენტში საბჭოური რეალობის რეპრეზენტაცია ხდება იმით, რომ საერთო სიჩუმეში (ხალხი გამტკნარებულია, ჩამავალი მზის შუქით განათებული ქუჩა) მიწიდან ამოიზრდება ჯალათი ჟონგლიორის ჯოხით. ჟონგლიორის სახეში, რომელიც ქუჩაში მოსრიალეხს, ცეკვავს და თან შავ ჯოხს იქნევს ოსტატურად, იკითხება სტალინის სახე (ჯადოქრულად აელვარებული ყვითელი თვალები, შავ ფრაკში გამოწყობილი, შავცილინდ-

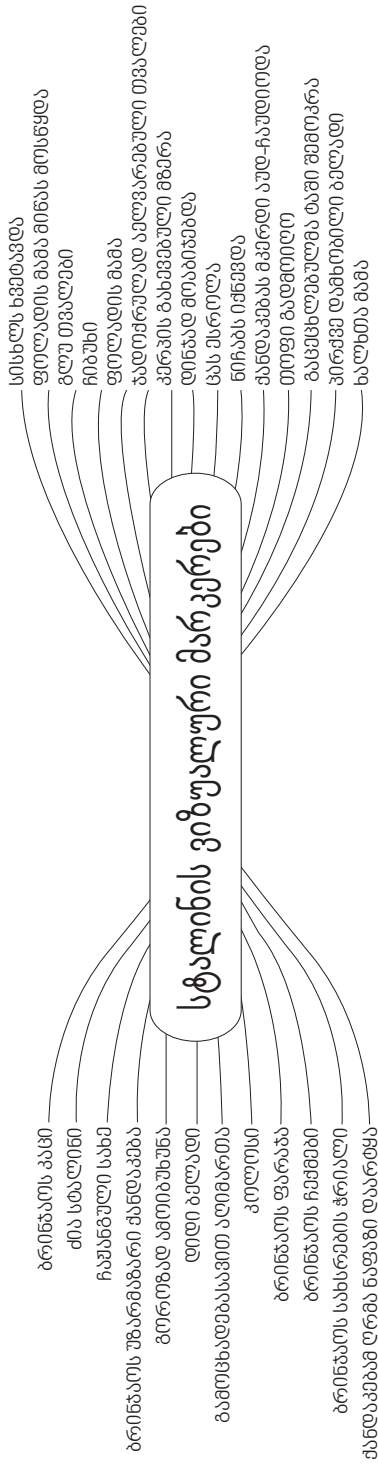
რიანი ელევანტური კაცი). მესიზმრის მიერ სწორედ იგი აღიქმება საბჭოთა ქაჯად/ჯალათად, ბოროტების სიმბოლოდ, რომელიც ბუზების სახოცად გადაქცეული ჯოხით მკვდრების ტყეს აღმართავს საქართველოს დედაქალაქის მთავარ გამზირზე (ის ხალხის ხოცვით ერთობა და სხვებსაც ართობს). ცარიელი რუსთაველის გამზირი, ძალით მიყვანილი ხალხი და სიჩუმე მიანიშნებს სტალინური პერიოდის დროს იძულებით ჩატარებულ აღლუმებსა და საბჭოთა დღესასწაულებზე, როცა ადამიანებს ძალით ერეკებოდნენ სამსახურებიდან, ოჯახებიდან ამ ზეიმებზე დასასწრებად. თამარის სიზმრები მისი ღირებულებებისა და ემოციების სინთეზური პროდუქტია, იმავდროულად, ავტორის/მთხრობლის ნარატივის შექმნას ემსახურება. სტალინური ეპოქის სიმბოლიკა მეორე სიზმარში წარმოდგენილია შემდეგი მარკერებით: ბრინჯაოს¹⁰ ქანდაკება/კოლოსი, ლაშქარნილი, მშვიერი შავი მგლების ხროვა, წითელი ენები, ყმუილი, სისხლის წვიმა – მთხრობელი გამოკვეთს სტალინის არაადამიანურ, ცხოველურ საწყისს. მას თანმხლებად მგლები ჰყავს, რომლებიც ბრინჯაოს კაცის მიერ დახოცილ მტრედებზე (უდანაშაულო მსხვერპლთა მეტაფორული სახე) ნადიმობენ, თავიანთ ლეკვებს მათი სისხლით კვებავენ. თამარის მესამე სიზმრის მოცემულ ეპიზოდში კავშირი სტალინურ ეპოქასთან იკვეთება მრავალი დეტალით, როგორებიცაა: მარქსისტული ესთეტიკის კაბინეტი, ბრინჯაოს ქანდაკება, სულგანაბული ხალხი (რომელთაგან თვალს არავინ ახამხამებს ბელადთან შეხვედრის მოლოდინში). სიზმარში ირეკლება მთხრობლის გამოცდილება, თუმცა დიქტომია ისტორიულ რეალობასა და სიზმრის სამყაროს შორის თითქოს წაშლილია. სტალინურ ეპოქაში რეალობაც ისეთივე შემზარავი იყო, როგორიც თამარის სიზმრები.

ცხრილის მეოთხე სვეტში წარმოდგენილია მესიზმრეთა მარკერები, ერთ შემთხვევაში თუ მესიზმრის/განმცდელი გახარებული დარბის სისხლის გუბებში („რეკვიემი“), ტაშს უკრავს ბელადის გამოჩენისას და გაღვიძებულს გული სწყდება, რომ სიზმარს ვერავის უამბობს (თუმცა მოგვიანებით აცნობიერებს, რომ ეს იყო ბავშვის არაცნობიერი პროტესტი სისხლისღვრისა და საბჭოური დიქტატურ-

10 შურისმაძიებელი, სასტიკი ქანდაკების მეტაფორა შეიძლება დავაკავშიროთ პუშკინის პოემასთან „ბრინჯაოს მხედარი“, რომელშიც პეტრე დიდის ბრინჯაოს ქანდაკება თითქოს ცოცხლდება და სდევნის ეგვენის, რადგან წყალდიდობა და საკუთარი ოჯახის დაღუპვა სწორედ მას დააბრალა ხელმოკლე ახალგაზრდამ. საბოლოოდ იგი მაინც მოწიწებით მოიხსენიებს ბრინჯაოს მხედარს, რადგან ძვალსა და რბილში აქვს გამჯდარი მისდამი თაყვანისცემა.

რის წინააღმდეგ), მეორე შემთხვევაში იკვეთება ავტორის/მთხრობლის ირონიული დამოკიდებულება ბელადის, ძია სტალინის მიმართ (ბებიამ შეაფერხა ბელადის წმიდათაწმინდა საქმიანობა, ბებიამ უკანალაჭრელეზულ ბელადს ქიშმირის შალი გადააფარა, ლამისაა ბელადმა სინანულით თმა გაიგლიჯოს... „ვა, სოფელო!“). თამარის სიზმრებში აქცენტირებულია მესიზმრე/განმცდელის ტრავმული გამოცდილება („როცა მიძინვარებს შიში და ძრწოლა“). მისი სიზმრები აღიქმება განმეორებად ტრავმულ კომმარად, აღსანიშნავია, რომ ამ სიზმრების მერე თამარი ტირის, კვნესის, შფოთავს, ყვირის, კანკალებს, ტკივილისაგან იკლაკნება (იხ. გრაფიკული სურათი 2. მესიზმრის მარკერები). სიზმრის ეგზეგეზა ემსახურება ტექსტის საერთო ნარატივის გამოკვეთას – დაზიანებული სტალინის ბიუსტის გამო შეიძლება თამარს შვილი მოუკლან (თამარი უყვება ლილის ამ სიზმარს და კვნესის, ლილი ახსნის ამ სიზმარს, თითქოს სიკვდილი სიზმარში სიხარულს მოასწავებს; თამარს უხარია, რომ ეს სიზმარი იყო; მესამე სიზმრის მერე, რომელშიც სტალინმა მას მხარზე ხელი დაადო და გაჰყვა თან, შვილს წერილი დაუტოვა, აიმედებდა, რომ კარგი სიზმარი ნახა).

ცხრილის მეხუთე სვეტში კლასიფიცირებულია სტალინის ფიგურის ვიზუალური მარკერები. ზემოთ წარმოდგენილი საკლასიფიკაციო ცხრილის გარდა, მონაცემთა საანალიზოდ/საინტერპრეტაციოდ გამოყენებულ იქნა დისტანციური წაკითხვის კომპიუტერული ხელსაწყო CATMA, რომლის დახმარებით მომზადდა სხვადასხვა სახის დიაგრამა, მათ შორის – პერსონაჟთა სიზმრებში სტალინის რეპრეზენტაციისას გამოყენებული ლექსიკური ერთეულების შესახებ.

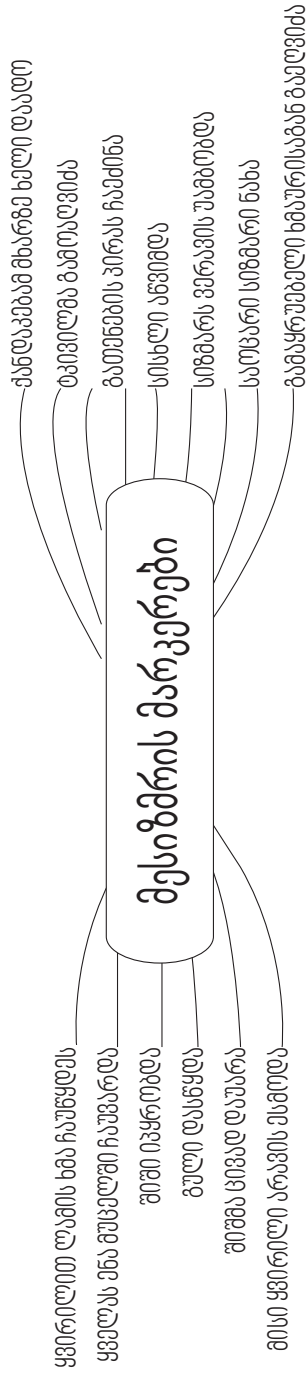

გრაფიკული სურათი 1. სტალინის ფიგურის ვიზუალური მარკერები

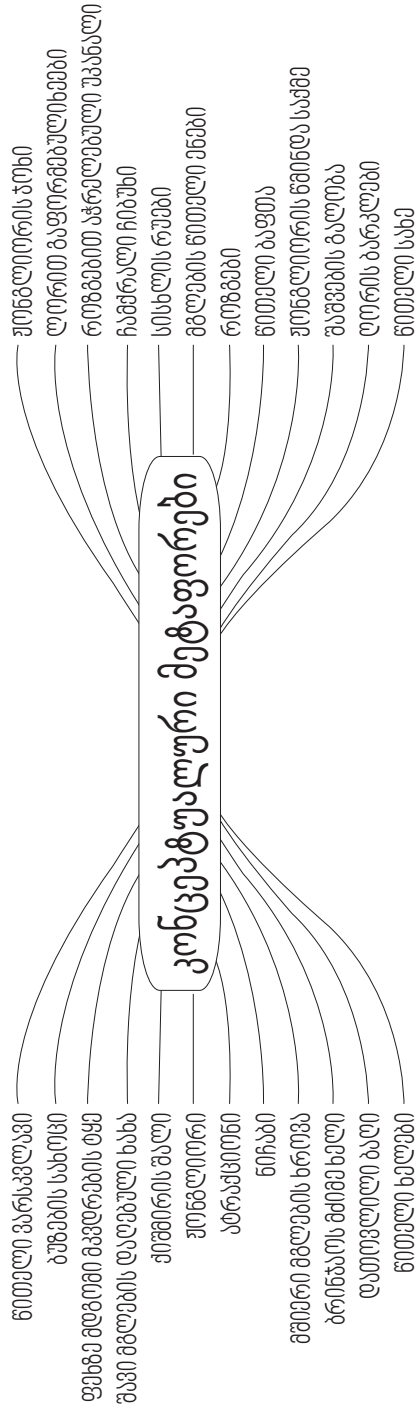
სტალინის ფიგურის ვიზუალური მარკერების დიაგრამა (ისევე როგორც ეს ცხრილის მეხუთე სვეტში გამოიკვეთა) აჩვენებს სტალინის ფიგურას საკრალურ და მითოსურ, ფანტასტიკურ კონტექსტებში (გამოცხადებასავით აღიმართა, კოლოსი, მიწას მოსწყდა, ქანდაკებამ ნაფაზი დაარტყა), მის რეალურ პიროვნულ მახასიათებლებს (დინჯი ნაბიჯები, კერპის მზერა, ჩიბუხის ტარება, ფარაჯა, ბოხი ხმა...) და, რაც მთავარია, აღმქმელის/მესიზმრის პერსპექტივას, რომლის მიხედვითაც, სტალინის ფიგურა ჰიპერბოლიზებული მასშტაბითაა წარმოდგენილი. მასთან შედარებით, მესიზმრე, იმპლიციტურ დონეზე, უსუსური, დაშინებული მსხვერპლი ან დანაშაულის მოწმეა. განხილულ ტექსტებში განსახოვნებულ სიზმრებში იკვეთება, რომ საქართველოში სტალინურ პერიოდში მოქმედებდა არა მხოლოდ სტალინური ნარატივი, როგორადაც ის შექმნილი იყო თავად სტალინის მიერ და განსაზღვრული იყო მთელი საბჭოური მულტინაციონალური კონგლომერატისათვის, არამედ მისი ქართული მოდიფიკაცია, ქართულ სივრცეში მოქმედი ნაციონალიზებული ვერსია, დაფუძნებული სტალინის ნაციონალური წარმომავლობის ფაქტორზე (წიფურია 2016).

სტალინის მარკერების მიხედვით, იმპლიციტურ დონეზე ტრავმირებული მესიზმრის გამოვლენის გარდა, ტექსტებში ექსპლიციტურ დონეზეცაა რეპრეზენტირებული მესიზმრის განცდები, რომლებიც უკავშირდება უმრავლეს შემთხვევაში შიშს, ტრავმას, ტკივილს, ტირილს, გულის დაწყვეტას... (იხ. გრაფიკული სურათი 2. მესიზმრეთა მარკერები).

მეტაფორების ინვარიანტული პრინციპით დალაგების შემთხვევაში ხელსაწყომ გვიჩვენა, რომ სტალინი, როგორც სამიზნე დომენი, სიზმრებში განსახოვნებულია, როგორც ფოლადის კაცი, ბრინჯაოს კოლოსი, ჟონგლიორი, კერპი, დიდი ბელადი, ხალხთა მამა... (იხ. გრაფიკული სურათი 3. კონცეპტუალური მეტაფორები).

გრაფიკული სურათი 2. მესიზმრის მარკეტები

გრაფიკული სურათი 3. კონცეპტუალური მეტაფორები

ლაკოფის ზემოთ განხილული თეორიის თანახმად, არსებობს მიზეზობრივი და მოდალური სტრუქტურის მქონე მეტაფორები, საანალიზო სიზმრებში ორივე მათგანი დასტურდება: მიზეზობრივი სტრუქტურისაა სისხლის გუბეები, სისხლის წვიმა, წითელი სახეები, წითელი ხელები (ეს მეტაფორები განპირობებულია საბჭოური რეპრესიების შედეგებით), მოდალური სტრუქტურის მეტაფორაა მტრედებით სავსე ცა/ფრთებდალეწილი მკვდარი მტრედები (უდანაშაულო მსხვერპლის კონვენციური კონოტაციით), შაშვების თავგადაკლული გალობა (აღამიანთა უმოქმედობა მაშინ, როცა ფრინველიც კი გამოხატავს პროტესტს). გამოსახულების მეტაფორათა რიგს მიეკუთვნება სისხლის გუბიდან ამოზრდილი და ცას მიკრული წითელი ვარსკვლავი, რომელიც ფარავს ზეცას, მზეს; ასევე ლორის ბარკლებით გაფორმებული ხეები. დიდი ჯაჭვის მეტაფორად შეიძლება კლასიფიცირდეს ფეხზე მდგომი მკვდრების ტყე, რადგან მასში გაერთიანებულია როგორც სტალინური რეპრესიების შედეგები, ასევე იკითხება მორჩილი უმრავლესობის არსებობის ქვეტექსტი; ბრინჯაოს მძიმე ხელი – აღნიშნული მეტაფორა დიდი ჯაჭვით უკავშირდება სტალინის ბიუსტებს, მისი რეჟიმის სისასტიკეს, აგრეთვე, საბჭოური დიქტატურის რეპრესიებს. ფსიქოლინგვისტურ/ექსპერიმენტულ, ასევე რომანის მხატვრული ქსოვილის მარეგულირებელ მეტაფორებად შეიძლება ჩაითვალოს: ქიშმირის შალი (რომლითაც ბებია უკანალაჭრელეულ, დასჯილ ბელადს შეიწყალებს), ჩამქრალი ჩიბუხი (მინიშნება, რომ ოდესმე სტალინის ჩიბუხიც ჩაქრება, ყოფილი ბელადი განსასჯელის სკამზე აღმოჩნდება ხალხთა მესხიერებაში), სველ ტაშტებში დასველებული როზგები (დიქტატორისა და ტირანის ხვედრი). დასკვნის შაბლონის მარეგულირებელი დომენებია ბელადი, ხალხთა მამა, ძია სტალინი, რომელიც ხან ბრინჯაოს ქანდაკების სახითაა წარმოდგენილი, ხან – ფოლადის მამის.

ამგვარად, ზაირა არსენიშვილის რომანებში სიზმარი მნიშვნელოვანწილად გამოხატავს პერსონაჟთა ტრავმულ ისტორიულ (საბჭოთა) გამოცდილებას და სტალინური რეჟიმის წინააღმდეგ პროტაგონისტთა პროტესტს. ზემოთ განხილულ ტექსტებში სტალინი წარმოგვიდგება არაერთ სიტუაციაში სხვადასხვა ასპექტით: ფოლადის მამა, რომელიც ნიჩბით ხელში ხვეტავს სისხლს; შარვალჩაბდილი, გამათრახებული ბელადი; ჯადოქრულად აელვარებული თვალების მქონე ჟონგლიორი, რომელიც მკვდრების ტყეს აღმართავს; უზარმაზარი ბრინჯაოს ქანდაკება, რომელიც თოფით ხოცავს ცაში მტრედებს.

დასკვნა

ზაირა არსენიშვილის რომანების ტექსტურ მონაცემთა ანალიზით პერსონაჟთა სიზმრებში გამოვლინდა სტალინის, დიდი საბჭოთა ბელადის, ორგვარი მოდელი: უმეტეს შემთხვევაში, სტალინის სახე რეპრეზენტირებულია პერსონაჟთა სიზმრებში, როგორც დიქტატორის, მოძალადის, ტირანისა (შდრ. ჯეირან ქაშიბაური ვრცელ მინდორზე იმყოფება, სადაც ხატობაზე შეკრებილ ხალხს ფოლადის მამა ეცხადება („რეკვიემი“), თამარი ერთ-ერთ სიზმარში აღმოჩნდება დათოვლილ მინდორზე, სადაც ბრინჯაოს ქანდაკება მოაბიჯებს მგლებთან ერთად; სხვა სიზმარში თამარი რუსთაველის გამზირზეა და ჟონგლიორის მიერ ბუზების სახოცით დახოცილ ადამიანთა ტყეს უმზერს, ხოლო მესამე სიზმარში იგი უნივერსიტეტის ეზოში ესწრება სტალინის ქანდაკების სვლას ვარაზისხევიდან („როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“)); მეორე მხრივ კი, სიზმრის შესაძლო/ალტერნატიული სამყაროს ფარგლებში, წარმოდგენილია როგორც შერცხვენილი, გამათრახებული, მონანული და დასჯილი; სხვაგვარად – ავტორიტეტშელახული; მთხრობელი მოსკოვში, კრემლში ხედავს სტალინს, რომელიც გაროზგილი წევს წითელარმიელების გარემოცვაში („ვა, სოფელო!“); ორივე მოდელი აჩვენებს პერსონაჟის ტრავმირებულ არაცნობიერ სამყაროს და პროტესტს სტალინური რეჟიმის წინააღმდეგ, სხვა სიტყვებით რომ ითქვას: სტალინური რეჟიმის პასიური მსხვერპლის ან დანაშაულის მოწმე პერსონაჟის სიზმრით იქმნება ალტერნატიული სამყარო, რომელშიც პერსონაჟი თვითრეაბილიტაციას ახერხებს – მსხვერპლიდან იქცევა შურისმაძიებლად.

კვლევა ეყრდნობოდა ჰიპოთეზას: პერსონაჟის სიზმარი, როგორც კოგნიტიური აზროვნების ნარატივიზებული სუბპროდუქტი, მნიშვნელოვანი ღირებულებისაა საბჭოთა წარსულის კვლევისთვის. საკვლევი ჰიპოთეზა დადასტურდა და ძირითადი დასკვნები, შესაძლებელია, ჩამოყალიბდეს შემდეგნაირად:

- საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა ეპოქაში ადამიანის არაცნობიერი/სიზმრისეული სამყაროს წარმოჩენამ ფართო ასპარეზი პოვა ლიტერატურულ ტექსტებში;
- პერსონაჟის სიზმარი ლიტერატურულ ტექსტში საბჭოთა ეპოქაზე, კერძოდ, დიდ ბელადზე შურისძიების ერთგვარ იარაღად იქცა, რითაც ავტორი/მთხრობელი ქმნის რეალობის ალტერნატიულ სამყაროს, სადაც სამართლიანობა იმარჯვებს და ბოროტება ისჯება („ვა, სოფელო“);
- სიზმარში აღწერილი სამყარო მიუთითებს პერსონაჟის მკვე-

თრად უარყოფით დამოკიდებულებაზე ბელადის მიმართ, ასევე სტალინური რეპრესიებით გამოწვეულ ტრავმულ ცნობიერებაზე („როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“, „რეკვიემი“);

- სტალინის ქანდაკება, ფოლადის მამა, ბრინჯაოს კაცი, ჟონგლიორი, წითელი ვარსკვლავი, ნიჩაბი – გამორჩეულ ადგილს იკავებს პერსონაჟთა არაცნობიერში და წარმოადგენს სიზმრებში მთავარ კონცეპტუალურ მეტაფორებს („რეკვიემი“, „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“);

- სიზმარი ბელადომანიის მხილებისა და აშკარა პროტესტის როლს ასრულებს, ასევე სიზმარი წარსულის რეტროსპექტივას წარმოადგენს და ასახავს ადამიანის გონებაში დაღეწილ ტრავმულ გამოცდილებას („ვა, სოფელო!“).

თავად სიზმრის ფუნქცია ამგვარად გამოიკვეთა განხილულ ტექსტებში: სიზმარი არის არა ემპირიული ფაქტი, არამედ მესიზმრის ინტერპრეტაცია (თამარის სიზმრები „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“); განმეორებადი პოსტტრავმული სიზმრები, როგორებიც იყო ჯეირან ქაშიბაურისა („რეკვიემი“) და მთხრობლის სიზმრები („ვა, სოფელო!“) წარმოადგენს ფიქციურ თხრობას; სიზმრის წრიული წაკითხვა, ანუ რეალობისა და შესაძლო/ალტერნატიულ სამყაროების დაკავშირება, გვაძლევს შესაძლებლობას, აღვადგინოთ მე-20 საუკუნის სტალინური ეპოქის ფართო ტილო. დამატებით, სიზმრის ნარატივის კვლევა იძლევა საშუალებას, დადგინდეს ის საერთო კონტექსტი, რომელიც მთხრობლის ემოციურ ჩანაფიქრსა და თხრობის პროცესს აკავშირებს ერთმანეთთან. გამოკვლეულ ტექსტებში სიზმარი არის ერთგვარი საკომუნიკაციო მოდელი მთხრობელსა და მკითხველს შორის, რომლის დახმარებითაც მთხრობლის დისკურსი უფრო ცხადი ხდება. სიზმარი, შესაძლოა, გაგებულ იქნას, როგორც მესიზმრის წარმოსახული, ვირტუალური სამყარო, რომელიც სიმულაციურ ალტერნატიულ/ შესაძლო სამყაროს წარმოადგენს და სადაც მთხრობლის ფარული/ლატენტური სურვილები აშკარავდება („ვა, სოფელო!“). ხშირად სიზმარი მოიცავს ისეთ ფანტასტიკურ ელემენტებს, როგორებიცაა: ბრინჯაოს ქანდაკებისთვის ჩიბუხის მოკიდება და ნაფაზის დარტყმა, ბრინჯაოს ქანდაკების სიარული ვარაზისხევის აღმართზე, სისხლის გუბეებიდან წითელი ვარსკვლავის ამოზრდა და ცაზე მიკვრა, ჟონგლიორის მიერ ბუზების სახოცით ფეხზე მდგომი ადამიანების დახოცვა, ტახტზე დამხობილი, უკანალაჭრელელებული ბელადის გაროზგვა. ეს შეუსაბამობა აიხსნება სიზმრის დინამიკური ურთიერთქმედებით „წრფივი და არაწრფივი აზროვნების პროცესებს შორის“ (States 2000, 190), რომელთაგან ერთი სიზმრის ლოგიკაა, ხოლო მეორე

– თხრობითი შემეცნების საზღვრები. რაც მთავარია, სტატიაში განხილული ვერცერთი სიზმარი ვერ ჩაითვლება პერსონაჟის რეკურსიული გამოცდილების პროდუქტად, როგორც სხვაგვარად მას უწოდებენ, მკაფიო/ლუციდ ან მხოლოდ წარსულის რეპრეზენტაციულ სიზმრად, არამედ თითოეული სიზმარი არის შემოქმედებითი თხრობის ნაწილი და საკუთრივ ნარატივი, რომლითაც მთხრობელი საკუთარ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს სტალინისა და სტალინური დიქტატურის მიმართ.

სტატიაში განხილული 5 სიზმრიდან 4-ში (“რეკვიემი”, „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“) თხრობა არის დიეგეტიკური, რომანში „ვა, სოფელო!“ კი – ჰომოდიეგეტიკური, თუმცა მთხრობლის ხედვის რაკურსი ყველა შემთხვევაში ნათელია და მკითხველზე ემოციური ზემოქმედების მოხდენა თანაბრად ხერხდება. ხუთივე სიზმარი შეიცავს კინემატოგრაფიული ხედვის ელემენტებს და სიზმრის თითოეული კადრი ისეა დალაგებული, რომ თხრობა იყოს დინამიკური და მანიფესტაციური.¹¹ შესაძლო სამყაროები და ვირტუალური სცენარები, როგორც დისკურსიული ინტერფეისი, არის შემეცნებითი-ეპისტემიური და არა მხოლოდ ენობრივი ობიექტები (Grishakova 2019, 103), რაც დასტურდება ზაირა არსენიშვილის მიერ შექმნილ სიზმრის ალტერნატიულ სამყაროში. ამგვარად, ლიტერატურული პერსონაჟის სიზმარი ავტონომიურ სამყაროს ქმნის, იგი აწესებს მკითხველისათვის ახალ ჰორიზონტს, სადაც სტალინი, ხალხის ბელადი, რიგ შემთხვევებში დასჯილია (იხ. დანართი – ილუსტრაცია 1), ზოგჯერ სისხლის გუბეში დგას და ცამდე აზიდული ვარსკვლავს ამაგრებს (იხ. დანართი – ილუსტრაცია 2), ხან თოფით ხოცავს ცაში მტრედებს (იხ. დანართი – ილუსტრაცია 3), ხანაც ბრინჯაოს ქანდაკებად ქცეული ჩიბუხს აბოლებს (იხ. დანართი – ილუსტრაცია 4), ერთ-ერთ სიზმარში ჟონგლიორად გადაქცეული ბელადი ბუზების სახოცით ხოცავს ხალხს (იხ. დანართი – ილუსტრაცია 5). მკითხველმა უნდა გაიაზროს ახალი ონტოლოგიური პერსპექტივა, მთხრობლისა და მის მიერ შექმნილი პერსონაჟის წარმოსახული სამყარო. ეს სამყარო, რა თქმა უნდა, განსხვავდება მოდალური მკითხველის მიერ აღქმულისაგან, თუმცა თუ ვაღიარებთ, რომ ლიტერატურის მთავარი არსი არის შემოქმედებითი თამაში (Ryan & Bell 2019, 22), არ მოიძებნება მაშინ გამოგონილი/შესაძლო სამყაროს მშენებლობისა და რეკონსტრუქციის უკეთესი საშუალება, ვიდრე ლიტერატურული ტექსტი (Dolezel 2019, 56).

ამდენად, ზაირა არსენიშვილის პერსონაჟთა სიზმრები, ერთი

11 სტატიის ავტორის თხოვნით, თანამედროვე ქართველ მხატვარ-ილუსტრატორთა ჯგუფმა პერსონაჟთა სიზმრები დახატა უსასყიდლოდ და თანდართული ილუსტრაციების სახით არის წარმოდგენილი.

მხრივ, სტალინური რეჟიმის რეკონსტრუირებაცაა და მეორე მხრივ, ამავე რეალობის ალტერნატივა, რომელიც პერსონაჟის არაცნობიერში რეალიზდება და ტრავმის მიმართ მესიზმრის რეაქციას წარმოადგენს.

დამოწმებანი

- არსენიშვილი, ზაირა. 2002. ვა, *სოფელო!* თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- არსენიშვილი, ზაირა. 2020. *კენჭები (როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა)*, თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- არსენიშვილი, ზაირა. 2021. *რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხველის პორტრეტი*, თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- ბენაშვილი, გურამ. 2005. ვიზიონები. *კრიტიკა* 1. <http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/period/document/HASH6b9b-0522f2715aec7fe1a8.7.1> (10.02.2022).
- ბრეგაძე, კონსტანტინე და გაგა ლომიძე, რედ. 2019. *სტალინის იდეოლოგემა და მითოლოგემა ქართულ საბჭოთა და ემიგრანტულ ლიტერატურაში*. ნაწილი I. თბილისი: მწიგნობარი.
- გვერდწითელი გურამ, სარგის ცაიშვილი და მანანა სანადირაძე, რედები. 1989. *რა გითხრათ? რით გაგახაროთ?* თბილისი: მერანი.
- კობიაშვილი, მაია. 2019. პროლეტარული ნარატივი ქართულ მწერლობაში (1921-1940), სადისერტაციო ნაშრომი. სანგუ. პროლეტარული ნარატივი ქართულ მწერლობაში (1921-1940), სადისერტაციო ნაშრომი. სანგუ. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ავტორეფერატებისა და დისერტაციების ფონდი. <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/304484> (10.02.2022).
- ლობჯანიძე, გიორგი. 2009. ტანჯვის გრდემლზე გამოკვერილი სინარული. *არილი*, 17 ივნისი. URL: .ზაირა არსენიშვილი – ვა, *სოფელო...* – არილი (arilimag.ge) (10.02.2022).
- მელაშვილი, თამთა. 2020. *სიზმარი და ცხადი ზაირა არსენიშვილის მოთხრობების კრებულში „კენჭები“* <https://www.sulakauri.ge/sizmari-da-tskhadi-zaira-arsenishvilis-mothkhroebis-krebuli-kentchebi/> (10.02.2022).
- მეტრეველი, საბა. 2019. სტალინი, როგორც მესია ქართულ პოლიტიკურ ლირიკაში. GHN, საქართველოს ახალი ამბების სააგენტო 1 დეკემბერი. <https://www.ghn.ge/news/237403-stalini-rogorct-mesia-ქართულ-პოლიტიკურ-ლირიკაში> (10.02.2022).

- რატიანი, ირმა. 2010. *ტექსტი და ქრონოტოპი*, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- რატიანი, ირმა. 2010. *ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი: მეოცე საუკუნის გამოცდილება*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ქიქოძე, არჩილ. 2020. ზაირა არსენიშვილის „ვა, სოფელო!“ – წიგნი, რომელიც არ ჩქარობდა. *ლიტერატურა*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 30 ივნისი. <https://literature.iliauni.edu.ge/literature/zaira-arsenishvilis-va-sophelo-tsigni-romelits-ar-chqarobda/> (10.02.2022).
- ლოლობერიძე, ლანა. 2015. მერცხლის ერთი გაფრენა. *ოლე. ლიტერატურული ყურნალი* 3(26). https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/146471/1/Ole_2015_N3.pdf (10.02.2022).
- შავრეშიანი, ეთერ. 2021. ზაირა არსენიშვილის რომანის – „რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისათვის, ანუ ახალგაზრდა მთხველის პორტრეტი“ – შესახებ, ყურნალი „მასწავლებელი“; 7 ივლისი. <http://mastsavlebeli.ge/?p=29840>;
- წიფურია, ბელა. 2016. *ქართული ტექსტი საბჭოთა / პოსტსაბჭოთა / პოსტმოდერნულ კონტექსტში*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. <https://bit.ly/3DzP2Kd> (10.02.2022).
- ჯონაძე, მაკა. 2005. საბედისწერო რეკვიემი. *კრიტიკა* 1. <http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/period/document/HASH6b9b0522f2715aec7fe1a8.4.1?p.s=TextQuery> (10.02.2022).
- Alber, Jan. 2019. Logical Contradictions, Possible Worlds Theory, and the Embodied Mind. In Ryan and Bell 2019, 157-178.
- Bell, Alice and Marie-Laure Ryan, eds. 2019. *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Caruth, Cathy. 2014. *Parting Words: Trauma, Silence, and Survival*. Cornell University.
- Damasio, Antonio. *The Feelings of What Happens*. 2000. Internet Archive. https://archive.org/details/feelingofwhathap00dama_0/page/n13/mode/2up (10.02.2022).
- Dolezel, Lubomir. 2019. Porfyr's Tree for the Concept of Fictional Worlds. In Ryan and Bell 2019. 47-61.
- Freud, Sigmund. 1900. *The interpretation of dreams*. <http://psychclassics.yorku.ca/Freud/Dreams/dreams.pdf> (10.02.2022).

- Grishakova, Marina. 2019. *Interface Ontologies: On the Possible, Virtual, and Hypothetical in Fiction*. In Ryan and Bell 2019, 88-112.
- Jahn, Manfred. 2003. *Awake! Open Your Eyes! In The Cognitive Logic of External and Internal Stories*, ed. David Herman, 195-213. Stanford: CSLI Publications.
- Lakoff, George. 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. In *Metaphor and Thought*, ed. Andrew Ortony, 202-251. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139173865.013.
- Pisch, Anita. 2016. *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters, 1929-1953: Archetypes, Inventions and Fabrications*. ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1crzp> (10.02.2022).
- Sayed, Lena. 2011. The Function of Dreams and Dreaming (Moving towards an integrated understanding). A Thesis for the Professional Programme, University of Oslo.
- Ryan, Marie-Laure and Bell, Alice. 2019. Introduction: Possible Worlds Theory Revisited. In Bell and Ryan 2019, 1-46.
- Solms, Mark and Oliver H. Turnbull. 2000. *The Brain and the Inner Word*. New York: Other Press.
- States, Bert O. 2000. Dream Bizarreness and Inner Thought. *Dreaming* 10.4. 179-92. <https://doi.org/10.1023/A:1009438406510> (10.02.2022).
- Walsh, Richard. 2012. Dreaming and Narration. In: *The Living Handbook of Narratology*, eds. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier and Wolf Schmid. Hamburg: Hamburg University. URL: [Dreaming and Narration - the living handbook of narratology \(uni-hamburg.de\)](http://www.uni-hamburg.de) (10.02.2022).
- Walsh, Richard. 2010. Dreaming and Narrative Theory. In *Toward a Cognitive Theory of Narrative Acts*, ed. Frederick Luis Aldama, 141-57. Austin: University of Texas Press. https://www.academia.edu/30467502/Dreaming_and_Narrative_Theory (10.02.2022).

Ketevan Katamadze

Ilia State University

Representations of Stalin in Characters' Dreams According to Zaira Arsenishvili's Prose

Keywords: Dream, Stalin, post-Soviet Georgian literature, conceptual metaphor, alternative world, trauma

Introduction

In modern humanities, there is a growing interest in literature as a diverse and large database of human consciousness. Interest is even greater in the writings of countries that have the experience of totalitarian regimes: The opportunities for the personal development of individuals living under politically ideologically-charged regimes were maximally limited. In fictional texts, as the present study shows, the narrative strategy of dream description is used to express the unrealized desires and aspirations of the victims of the regime as proof of the existence of trauma in the human unconscious¹. The characters' dreams, as important textual data in the studies of the Soviet past of Georgia, and specifically of the phenomenon of Stalin, have been little considered in studies to date.

Based on the above, this article aims to study the representation of Stalin's character in the dreams of characters in Post-Soviet Georgian literature (based on several works by one writer). The research hypothesis is as follows: When studying the Soviet past of Georgia and the phenomenon of Stalin, the characters' dreams make up important textual data. This article will answer the

1 It should be noted that instead of the *subconscious*, we give preference to the term *unconscious*, according to the studies of the modern Portuguese neuroscientist Antonio Damasio (Damasio 2000, 226-28).

questions: 1. What themes are reflected in the characters' dreams? 2. In which aspects is Stalin's face represented? 3. What is each character's reaction to their dream?

Research Methodology and Theoretical Framework

To analyze Stalin's literary character in Zaira Arsenishvili's² novels, textual data were first manually marked and then classified on the CATMA platform (CATMA – an electronic tool for the remote reading of texts). As a result, five dreams containing similar content and conceptual metaphors were identified and grouped. In the next stage of the research, according to the theory of conceptual metaphor, the identification marks of Stalin's literary image were analyzed.

Literary images confirmed in the dreams to be analyzed can be classified as conceptual metaphors. According to outstanding researcher of conceptual metaphor George Lakoff, metaphors create cross-domains (Lakoff 1992, 2) by which ordinary concepts take on a poetic / figurative form. Thus, they need to be interpreted. This article is based on Lakoff's views and conclusions that a metaphor builds a cross-domain map in the conceptual system (ibid., 1), or a set of conceptual correspondences. According to the researcher, a conceptual metaphor combines five types (ibid., 3). These are: Polysemous metaphors; psycholinguistic experimental metaphors; generalizations, metaphors regulating semantic changes; metaphors governing the artistic fabric of the novel; and Conclusion template regulatory metaphors, when one conceptual domain is used in another domain. When discussing conceptual metaphors in analyzed dreams, it is also important to consider Lakoff's findings that cross-maps should not be viewed as ready-made algorithms. Instead, each metaphor should be viewed as a fixed sample of ontological correspondence (ibid., 7). The scholar's view that conceptual metaphors represent the vocabulary of dream interpretation is particularly noteworthy. "The interpretation of dreams becomes clear to us thanks to the collection of conceptual metaphors in our conceptual system – metaphors that have lived with us since biblical times" (ibid., 36). It is noteworthy that the scholar discusses conceptual metaphors on the example of biblical dreams, namely, according to the interpretation of the Pharaoh's dreams by Joseph. He concludes that our daily conceptual metaphors collection makes dream interpretation possible (ibid., 36-37), with metaphorical and metonymic sources combining to create a dream reality. Often, a metaphor is based on the form of discourse.

2 Zaira Arsenishvili (1933-2015) – Georgian writer and screenwriter. Her works are mainly dedicated to a reflection of Soviet reality.

This article considers the scientist's hypothesis about conceptual metaphor that metaphors reveal the most important concepts – of time, quantity, condition, changes, action, cause, purpose, means, modality, and even the concept of categories (ibid., 9). He asserts that through metaphor, abstract concepts are conceptualized because they are at the center of our conceptual systems, so the metaphorical map maintains a coordination topology (in other words, the structure of the image scheme is laid out according to the system in our minds – author) (ibid., 10-11). There are image metaphors, or classes of metaphors, that function to capture one ordinary mental image over another (ibid., 26). In analyzing the dreams mentioned in this article, we rely on several schemes of interpretation of metaphors: Causal structure, destination structure, random structure, and modal structure (ibid., 28). Lakoff distinguishes large chain metaphors that use other metaphorical mechanisms in the form of analogies, such as the full range of conventional metaphorical maps in a conceptual system (ibid., 31). It is noteworthy that Lakoff finds that so-called subdomains, or lexical sub-metaphors, are often distinguished among metaphors.

The research presented in this article is based on the following theoretical foundations:

- Metaphor is the main mechanism by which we think about abstract concepts and complete abstract reasoning.
- A lot of subjects/concepts, from the most mundane to extremely scientific theories, are possible to understand only through metaphors;
 - Mental images are structured according to schematic image, and the image metaphors maintain a schematic structure;
 - A metaphor is fundamentally conceptual by nature, and Lakoff considers it one of the best means of interpreting dreams. (For more on this, see the section: Interpreting Textual Data).

In addition to Lakoff's conceptual metaphor theory, theories of possible worlds and trauma were taken into account when analyzing texts and drawing conclusions. The dream world creates an alternative, the same – possible, or “other world” model. According to scholars of possible worlds in literary science, our dreams, visions, hallucinations and fictional narratives create alternatives (Alber 2019, 157), and the projection of an alternative world in a literary text is possible through narrators' dreams, hypotheses and forecasts (Dolezel 2019, 54). Dreams create a link between the real and the imaginary worlds. Possible worlds are what we can talk about or imagine, think about and believe in (ibid., 56). According to modern narratologist Manfred Jahn, external and internal stories (and dreams are classified as such – K.K.) are united in a common model

of the narrative cycle (Jahn 2003, 11). Consequently, dreams play an important role in the process of self-expression for a character. In the opinion of Richard Walsh, a modern narratologist, it is necessary to distinguish between the status of a dream: The dream as an experience and the dream as a form of narrative (Walsh 2012). In his view, the recursive process of dreaming, as a model of the genesis of fictional narrative in general, implies that narrative arises from the interrelationship of emotions, ideological problems, or values (Walsh 2010). In the opinion of some scientists studying the function of dreams – Freud (Freud 1900), Solms and Turnbull (2002) – the main function of dreams is to protect sleep, allowing repressed unconscious desires to be expressed without disturbing sleep, according to the psychodynamic theory.

According to Cathy Caruth, a well-known representative of the theory of trauma, trauma received in childhood has a significant impact on a child's consciousness and is reflected in all stages of their later life (Caruth 2014).³ According to the scientist, often, a person's experience becomes the basis for the repetition of a traumatic nightmare: Dreams try to master the stimulus retrospectively by developing anxiety, which becomes the cause of traumatic neurosis (ibid., 22).

Dreams, as a byproduct of human cognitive thinking, as modern researchers call it (Jahn 2003, Walsh 2013, Sayed 2011), well reflect the traumatic experience ingrained in the human mind. Dreams of literary characters are an effective tool for the writer to express their position and attitude towards a represented event or dreamed-about object: Dreams include a default model of experience as a means of discourse itself (Walsh 2012).

In the texts analyzed below, the characters' dreams represent both the Soviet totalitarian regime and an alternative world to this regime. The dreams also express the traumatic consciousness of the characters and, as an exception, show the practice of self-rehabilitation. Conceptual metaphors used in the dreams of different characters in Zaira Arsenishvili's works create the intonation, pathos, and paradigm of the whole text.

The Current State of Research on Zaira Arsenishvili's Prose

It has been observed in Georgian scientific circles that after Stalin's death (1953), when it became possible to criticize totalitarianism, the Stalinist dictatorship and the repressions, the truth was more or less revealed: The im-

3 Two of the dreams discussed in the article are seen by children: Jeyran Kashibauri in the novel "Requiem," and the narrator in the novel "Oh, World!"

age of Stalin by which the authors allegorically, covertly, ironically or through self-criticism unmask the leader (or Vozhd as Soviet leaders, and particularly Stalin, were often referred to – K.K), is more frequently seen. According to Georgian literary critic Irma Ratiani, the classic anti-utopian novels of the 20th century are like conceptually, motivationally, and structurally cohesive compositions driven by a common cause and power: A protest against the “new world” (Ratiani 2010, 105).

As regards the study of the image of Stalin and his political regime in Georgian literature, of special note is a collection of papers “Stalin’s Ideology and Mythology in Georgian Soviet and Emigre Literature. Part I” (2019). Drawing on Hannah Arendt’s theory of totalitarianism and archetypal literary theory, the authors analyze several pieces of Georgian poetry, as well as consider thematic anecdotes and a number of prose works. It is argued that “Stalin’s face is a kind of simulacrum in Georgian literature, i.e., a semiotic sign that lacks actual, real-life referent and is created for the sole purpose of exerting influence, manipulating and legitimizing the fictitious image of Soviet reality” (Bregadze and Lomidze 2019, 10).

The issue of character focalization is analyzed by Georgian literary critic Bela Tsipuria using a novel that depicts a tragic event in the history of Soviet Georgia (the shooting of demonstrators near the Stalin monument on March 9, 1956).⁴ Based on the theory of cultural trauma, the researcher studied the traumatic consciousness of society as a whole and different types of characters in the novel, and evaluated Otar Chkheidze’s novel (“Revelation”) as a text written to understand the Soviet-colonial discourse (Tsipuria 2016, 187–220).

The novel tells us about the historical trauma the Georgian people faced after the demonstrators were executed; the uselessness of dedication to the Stalinist narrative. The reaction of the writer to the spread of Stalinist narrative in Georgia, as well as the trauma resulting from the end of such narrative among his supporters, is highly critical. Thus, the trauma of March 9 is linked to the verbalization of historical trauma and assigning it a place in the collective Georgian memory, as well as to the analysis of the cultural trauma of the ending of the Stalinist narrative, and demonstrating the internal contradiction and ambivalence of Georgian collective awareness of the time. (ibid., 196)

4 In Zaira Arsenishvili’s prose, we often find a bronze statue of Stalin, which is associated with the real practice of the putting up of Stalin monuments, a Soviet tradition of visual representation of the leader.

A lot has been written in modern Georgia about Zaira Arsenishvili's novels, which expressively represent the Soviet reality and the literary image of Stalin. It should be noted that the responses (Shavreshiani 2021, Melashvili 2020, Kikodze 2020, Ghoghoberidze 2015, Lobzhanidze 2009, Jokhadze 2005) are of a review nature and have been published in non-scientific public journals. They mention several important issues for the present study: 1. In her novels, Zaira Arsenishvili describes an epoch which is not fully identified or named in our recent past. It refers to a trauma from which the new generation has not been able to fully recover. We seem to have an idea of the scale of repression and victimization, but the writer, as always, shows more than mere statistics (Melashvili 2020); 2. Her novels show the indelible trace of 37 years of repression and Soviet terror on ordinary people and their families (Jokhadze 2005); 3. We do not have and will not have in the future such an important book on the period of the Soviet Union and Stalin's repression, because the people who were directly affected by the period have already left (Kikodze 2020); 4. Zaira Arsenishvili's novels explicitly and expressively reflect the writer's anti-Stalinist mood. On the example of their own family experience, the protagonist / narrator imagines how difficult it was for ordinary people to live under totalitarianism (Lobzhanidze 2002).

Data of the Analyzed Texts

Jeyran Kashibauri, protagonist of the novel "Requiem for Bass, Soprano and Seven Instruments or a Portrait of a Young Writer" (first published in 1997, then again in 2021) is a musician from an orphanage who became an orchestra trumpeter. His father Gvtiso was a participant in the Stalinist repressions, who became a victim of revenge by a relative of one of those murdered. Jeyran's dreams show that the Soviet propaganda ideology, according to which Stalin was the father, defender and commander of all, a man of steel and iron, had a major influence on the consciousness of the people.⁵ Jeyran is a child in the dream, and happily runs through the pools of blood, dreaming of revenge for his father, though he later realizes that this dream is his unconscious protest against the Stalinist regime. He finds a relative of his father's murderer, but realizes that forgiveness is better than revenge, and refuses to kill the old woman.

5 The Soviet dictatorship forced the masses to believe that there could be no other god for the people than the Soviet leaders; consequently, unconditional obedience and slavery were demanded from the masses. Stalin's posters served the same purpose: That Stalin was considered a god for the people. Many Stalinist propaganda posters depict huge red banners filling the sky and waving at the crowds below them (Pisch 2016, 154).

Jeyran Kashibauri's Dream in the Novel "Requiem"

The dreamer sees his relatives in the dream. It is as if they are celebrating; brewing beer; celebrating victory over the enemy (the opponents of Bolshevism). The whole field is strewn with piles of slain people. "Blood flowed like streams" (Arsenishvili 2021, 184). Jeyran himself runs "in puddles of blood, stamping his feet" (ibid., 185). At that time, in the field, "his father, made of steel, stood up like a revelation with a spade in his hand, with which he shoveled blood [...] the steel father pulled a huge red star from a pool of blood and hung it in the sky. [...] Everything turned red: The people, their hands, the land, the sky ..." (ibid., 189). Everyone was excited.

The dream depicted in the novel is followed by dreams of soon finding his father's killers and punishing them. Although Jeyran had been trying for a long time to take revenge on his father's killers, and in his childhood imagination Stalin appeared as a father, savior and messiah, later it became clear that his father was the executioner of innocent people in the hands of the Stalinist regime. The dream described above serves to outline the author's narrative that the totalitarian regime relied on the oppression and humiliation of the people, and that the Stalinist repression was justified by pretending to kill the enemies of the people. In fact, the dreamer later realizes that his father's killers were the more honorable people; they fought against the Soviet regime and even sacrificed themselves. And their mother, the elderly Lela, wrote the names of her murdered children on the sky, mountains, and fields. Shocked by this, Jeyran realizes that hate and revenge are overcome by regret and love, and he no longer wishes to kill the old woman.

Zaira Arsenishvili's novel "Oh, World!"⁶ (first published in 2002, and again in 2019) tells the story of three women: Eva, Rusudan and Maka. Zaira Arsenishvili's father was shot in 1937 by the Soviet Regime when the writer was seven years old. As such, she is well versed in the Soviet repression from the stories of others. In the novel, these stories are told to her by her grandmother, and thus, the novel is autobiographical: The narrator herself is the dreamer in the episode below.

⁶ The action takes place in 1920–50, in Telavi, the writer's hometown.

The Narrator's Dream in the Novel "Oh, World!"

The narrator imagines that her grandmother's letters reached the Kremlin and that "Uncle Stalin reads these letters" (Arsenishvili 2002, 255). The leader orders himself to be punished for the injustices committed. He himself ascends the throne and the Red Army soldiers begin to "flog the father of the people" (ibid., 256). Suddenly, the grandmother appears and stops the Red Army soldiers standing with the birch rods soaked in the wash tub [...] The great leader "looks angrily on those who have hindered this holy activity" (ibid., 257). The grandmother covers his striped buttocks with a cashmere shawl.

The mentioned dream is so often repeated in the narrator's imagination that she imagines it from different perspectives; in some cases, the grandmother stays in the Kremlin with Stalin, becomes his advisor and pardons thousands of innocent exiles. Sometimes the grandmother modestly refuses the leader's offer to remain in Stalin's government, as she cannot leave her granddaughter. The dream outlines Zaira Arsenishvili's attitude towards the repressions of the Bolshevik-Communist period. The writer wins over this cruelty precisely because she prefers forgiveness to revenge.

The story "**When Fear and Trembling are Raging**" (the story is included in the prose collection "Pebbles", written in 1967–74, published in 2020) unfolds around Tamar's family. Her husband Shalva was arrested and deported on charges of being the people's enemy; Tamar and her son were housed in a shack on Mtatsminda, after which she began to have nightmares and hallucinations.

Tamar's dreams in the story "When Fear and Trembling are Raging"

In her first dream, Tamar saw the empty Rustaveli Avenue. People were "brought in by force" and waited for the attraction to start. "Suddenly, a juggler dressed in a black tailcoat appeared" (Arsenishvili 2020, 17), juggling with a stick. "Sometimes the stick turned into a red band, sometimes into a fly swatter" (ibid., 18). The juggler slaughters the people gathered with a fly swatter. "Soon, a forest of the dead was erected on Rustaveli, a forest of the standing dead" (ibid., 20).

In the second dream, Tamar saw a snow-covered garden. Pigeons were flying in the sky. "In a moonlit blue field, a huge bronze statue appeared, followed by a pack of hungry wolves" (Arsenishvili 2020, 120). The bronze man pulled a rifle from his shoulder and aimed it at the sky. Dead pigeons fell from the sky. "Blood rained down on the blue field ... blood rained down on the bronze man ..." (ibid., 121). Tamar saw that her son, turned into a pigeon, was about to be

killed by the statue and screamed in an attempt to stop him (ibid., 123).

In the third dream, Tamar saw the Tbilisi university yard. People were standing and looking forward to meeting the Great Leader/Stalin. “Trees were decorated with ham legs” (Arsenishvili 2020, 137). A huge bronze statue rose from Varaziskhevi. Gigla, standing there, lit the leader’s faded pipe and the statue “took deep puffs” (ibid., 139). “Stalin’s statue spoke in a voice as if someone was blowing on a Ghorototo⁷: Long live the happy Soviet people! Applause and Hurrah thundered” (ibid., 141). Tamar tried to apologize to the statue and return it to its place in the library. The leader agreed and put his “heavy hand” on Tamar’s shoulder (ibid., 142).

All three of Tamar’s dreams are caused by the fact that the dreamer is afraid that her child will be killed or deported because their cleaner Zoya damaged the statue of Stalin standing in the library. With this, she took revenge for her innocent children. Tamar tries to change/repair the statue of Stalin in different ways. Encouraged by her latest dream, she goes to work and finds a new statue standing in its place.

The dreams in all the texts are organically combined with the content and serve to outline the author’s main narrative.

Interpreting the Textual Data

For the interpretation of the textual data, a table classifying the dreams of the abovementioned characters according to five classification marks is presented:

7 Ghorototo – a wind instrument / big trumpet. Mostly played in the war. A “*karnay*” in Russian (Карнай).

The status of the dreamer	Jeyran Kashibauri, victim of repression, describes his childhood dreams.	The narrator / protagonist, member of a repressed family, describes her childhood dreams.	Tamar's Dream 1: Tamar – dreamer, member of a repressed family.	Tamar's Dream 2: The same character	Tamar's Dream 3: The same character.
Conceptual metaphor	Puddles of blood, a huge red star in the sky, a spade, red faces and hands.	Grandmother's letting face-down on the throne, birch rods, flogging.	Juggler, big attraction, extremely long fly swatter; Soviet demon, standing forest of the dead.	Rain of blood, broken-winged dead pigeons, the boom of a rifle	Heavy bronze hand, Smoked ham legs, Flesh-decorated trees.
Alternative world / Representation of Soviet reality	Celebration, vast field, masses of people, applause, Hurrah! Enemy corpses, red stars covering the sun, clouds, the moon.	Moscow, the Kremlin, Red Army, Comrades: Lavrentiy, Semyon, Clim; striped buttocks.	The red band, the juggling stick, people are stunned; Street illuminated by setting sunlight, silence.	A pack of hungry wolves, howling, red tongues, the rifle was booming, the sky was crumbling	Speechless people, no-one blinks, head of the Marxist aesthetics room.
Dreamer's markers / their reaction	He runs with joy, stamps his feet in blood, shouts; upon awakening, he feels regretful he cannot tell anyone about this dream..	The dreamer's ironic attitude is revealed by markers: The Leader grabs at his head in regret and almost pulls out his hair. The grandmother interrupts the leader's sacred activity	She cries, she thinks, her heart will break; She is afraid her son Otar will be killed. Tamar wanders all day, poisoned because of the dream; sighing when she tells Lily about the dream.	In the dream, Tamar screams, no-one hears her voice. She moans, she is happy that it was a dream.	In the dream, droplets from the ham leg fall, the statue rests his hand on her shoulder, Tamar is awakened by the pain in her arm.
Visual markers of Stalin's figure	Steel father, his smile, steps, rises with a spade in his hand like a revelation; The steel father shovels blood with a spade.	The Great Leader with a pipe in his hand, Uncle Stalin, the father of the people, grunting severely.	Magically glowing yellow eyes, an elegant man in a black cylinder, dressed in a black tailcoat.	Huge bronze statue, the gaze of the idol, rusty face, bronze overcoat and boots, rifle.	Great Leader, the bronze colossus, the cold eyes, the pipe, the statue took deep puffs, and the smoke rings came out of the bronze mouth.

The first column of the table demonstrates that, in all the texts, the dreamer is a member of a repressed family / is themselves a victim of repression. Consequently, the author has chosen the person experiencing traumatic experiences as a dreamer, and in their form, the writer was better able to express her position and protest against the Stalinist dictatorship. The conceptual metaphors in the second column of the table can be divided into three parts: The first (steel father, Soviet demon, juggler, heavy bronze hand) specifically addresses Joseph Stalin; the second (pools of blood, a huge star in the sky, a large attraction, the huge fly swatter, a rain of blood, a spade), are lexical units representing the absurd (tragicomic) reality of Soviet Georgia. The third group (red faces and hands, the forest of the dead, the trees decorated with flesh) represents Soviet citizens. All of them (including the big attraction) are expressions of traumatic experiences on both a personal and a national level. According to Lakoff's theory, the following should be classified as polysemous metaphors: The spade (death)⁸, red star (Soviet regime), and the heavy hand of bronze (dictatorship). Psycholinguistic metaphors are seen in the pack of hungry wolves (Soviet butchers), the juggler, and the Soviet demon (Stalin). The demon has a connotation derived from mythology and literature in Georgian culture, and it is associated with a vicious, evil, dark, mysterious force that possesses supernatural powers. Neologism "Soviet demon" should be mentioned as a dangerous representative of the Stalinist regime. Lexical subdomains, or sub-metaphors, are seen in the birch-rods and fly swatter. In the first case, the image of the leader being punished is shown; in the second, a weapon of influence on the people, although both metaphors are related to the main target domain – the Stalinist dictatorship and Soviet repression. The cross / double metaphorical meaning of the fly swatter can be explained by the fact that in the Stalin period, people were perceived as feeble insects, flies, while the long juggling stick, which sometimes turns into a red band and at other times into a fly swatter, is used to threaten, oppress and destroy the masses. The bronze statue is connected to the Old Testament idol iconography, because Stalin's figure has the theological characteristics of an idol: the idol gaze, rose like a revelation. Accordingly, the metaphor used by Zaira Arsenishvili on multiple occasions is her own interpretation of the cult of personality and the representation of Stalin as an idol in the negative aspect.

8 The connotation of the spade in Georgia during the Soviet period is associated with repression, because it was with a spade that the blood of killed persons in wagons was shoveled in 1924. Unarmed protesters were beaten with spades and truncheons by Russian soldiers on April 9, 1989 (Gverdsiteli, Tsaishvili and Sanadiradze 1989, 306-390).

The third column presents the alternative world created in the characters' dreams. In one case, in the dreamer's dream, the leader is flogged and punished by his comrades in his office in the Kremlin ("Oh, World!"), and in other cases is a representation of Soviet reality. In longing for/missing her parents, the narrator creates an imaginary world ("Oh, World!") in opposition to reality, in which justice prevails, evil is punished, and the dictator is given a worthy answer. In the alternative world presented in the dream, the letter sent by the grandmother reaches Uncle Stalin,⁹ who, outraged by the cruelty and injustice that "turns out" to be happening around him, decides to punish himself. The analytical episode depicts the narrator imagining how she takes revenge on Stalin for thousands of people innocently shot, deported and punished. The above vision expresses the rehabilitation of the writer's repressed/ suppressed desire for revenge. Comrades take part in the punishment scene. The narrator ironically notes that the leader "generously" ordered three hundred birch-rod strokes for them, yet sufficed with 200 strokes for himself. The narrator's comment, that revenge will be incomplete unless it is attended by the chief prosecutor, her grandmother, is remarkable. In the alternative world created by the writer, the grandmother sometimes becomes a counselor, and Stalin frees thousands of innocently repressed people; but sometimes she cannot not betray her grandchild and prefers to return to her granddaughter rather than stay in the Kremlin. The kaleidoscopic vision of the dream explicates the possible world created by the mental activity of the author/narrator.

The remainder of the dreams create a representative image of Soviet reality: The huge red star, attached to the sky by Stalin, covered the sun, moon, and sky ("Requiem"), in other words, the Soviet dictatorship forced the masses to believe that the world beyond the Soviet Union no longer existed. Zaira Arsenishvili clearly shows how the process of introducing the cult of the leader was carried out in society; how the policy of visualization of Soviet-totalitarian ideology affected the collective imagination; how they managed to influence the masses with Soviet symbols – a star that substitutes the sun. With parades and red flags, hurrah and applause, people celebrated what they did not have in reality – freedom, happiness, success, progress and wealth. In the given episode of the dream, the steel father plays the role of a saint, the Messiah, in the dreamer's imagination, as he rises like a revelation in the field. The Leader

9 The form of such a familiar address must have been due to the fact that the narrator repeatedly presents this scene in different variations: The grandmother sends letters to the Kremlin every evening and asks the great leader to rectify the injustices happening around her. Thus, because of its repetition, it is a very domestic and everyday scene for the narrator.

convinced the people of his best intentions, when in fact he headed the pyramid built with their dead bodies and blood. The main goal of Stalinist rule was demagoguery, humiliation, intimidation and slaughter of people (for this purpose, the writer made him hold the metaphor for death – the spade/ shovel).

In the excerpt from Tamar's first dream in "When Fear and Trembling Rage," the Soviet reality is represented by the fact that in the silence (the people are exhausted, the street illuminated by the incoming sunlight), an executioner rises from the ground with a juggling stick. In the face of the juggler, dancing in the street and skillfully juggling a black stick, Stalin's image can be read (magically glowing yellow eyes, a man in a black tailcoat with a black cylinder). It is he who is perceived as a Soviet demon /butcher, a symbol of evil; he who creates the forest of the standing dead on Rustaveli Avenue (the main street of the Georgian capital) using a stick which turned into a fly swatter (he, amused by killing people, entertains others too). The empty Rustaveli Avenue, the forcibly collected people, and the silence refer to the forced parades and the Soviet holidays during the Stalin period, when people were forcibly taken out of work, from families, to attend the celebrations. Tamar's dreams are a synthetic product of her values and emotions, serving to create the author's narrative at the same time.

The symbolism of the Stalinist era in the second dream is represented by the following markers: A bronze¹⁰ statue / colossus; a pack of hungry black wolves; red tongues; howling; a rain of blood – the narrator outlines the inhuman, animal origin of Stalin. He is accompanied by wolves that hunt pigeons (metaphorical images of innocent victims) slaughtered by the bronze man, feeding their young with their blood. In this episode of Tamar's third dream, the connection with the Stalinist era is revealed in many details, among them the room of Marxist aesthetics, the bronze statue, the speechless people (of whom no-one blinks in anticipation of meeting with the Leader). The experience of the narrator is reflected in the dream, although the dichotomy between historical reality and the dream world seems to have been erased. Reality was as horrifying in the Stalinist era as it is in Tamar's dreams.

The fourth column of the table shows the markers of the dreamers; where, in one case, the dreamer happily runs through the pools of blood ("Requiem"),

10 Metaphor of an avenger, a cruel sculpture that may be connected to Pushkin's Poem "The Bronze Horseman", in which the bronze statue of Peter the Great seems to come to life and haunt Eugene, because he was blamed by the impoverished young man for the flood and the death of his family. In the end, he still refers to the bronze horseman with respect, as the admiration of him is deeply rooted in his body and soul.

applauds when the leader appears and wakes up regretful that he cannot tell anyone about the dream (though he later realizes that this was a child's unconscious protest against the bloodshed and Soviet dictatorship), in another case, the author's / narrator's ironic attitude towards the leader, Uncle Stalin (the grandmother interferes in the leader's sacred activities, the grandmother covered the striped buttocks of the leader with a cashmere shawl, the leader is about to pull his hair out in regret ["Oh, World!"]) is shown. Tamar's dreams focus on the traumatic experience of the dreamer / experiencer ("When Fear and Trembling are Raging"), and her dreams are perceived as a recurring traumatic nightmare. It is noteworthy that after these dreams, Tamar cries, sighs, worries, screams, trembles, cries out in pain (see Figure 2. Dreamer markers). The exegesis of the dream serves to highlight the common narrative of the text – Tamar's son may be killed because of Stalin's damaged bust (Tamar describes this dream to Lily and sighs, Lily interprets this dream as if death in a dream brings joy in reality; Tamar is happy that it was just a dream; after her third dream, when Stalin put his hand on her shoulder and followed her, she even leaves a letter to her son, convincing him that she had a "good" dream).

The fifth column of the table classifies the visual markers of Stalin's figure. In addition to the classification table above, the digital remote reading tool CATMA was used to analyze / interpret the data, with the help of which various diagrams were prepared, including the lexical items used to represent Stalin in the characters' dreams.

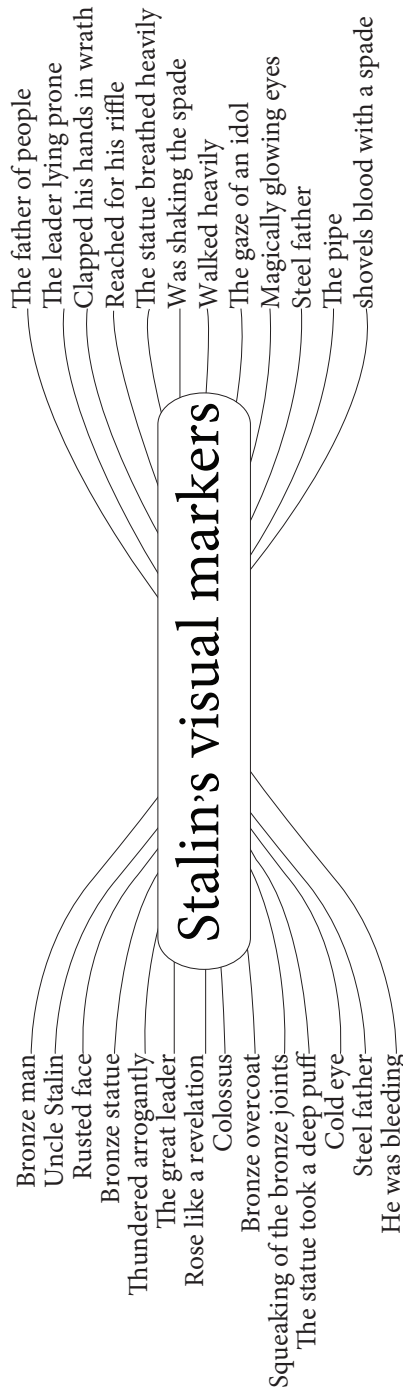

Image 1. Visual markers of Stalin's figure

The diagram of visual markers of Stalin's figure (as shown in the fifth column of the table) shows Stalin's figure in sacral, mythical and fantastic contexts (rose like a revelation, the colossus, lifts up off the ground, the statue took a deep puff), his actual personal characteristics (slow steps, idol gaze, carrying a pipe, overcoat, deep voice) and, most importantly, the perspective of the perceiver / dreamer, according to which the figure of Stalin is presented on a hyperbolized scale. By comparison, the dreamer is, on an implicit level, a helpless, intimidated victim or witness to a crime.

The dreams depicted in the reviewed texts reveal that active during the Stalin era in Georgia was not only the Stalinist narrative, as created by Stalin himself and defined for the whole multinational Soviet conglomerate, but also its Georgian modification; a nationalized version for the Georgian environment, based on the factor of his ethnic origin (Tsipuria 2016).

According to Stalin's markers, in addition to revealing a traumatized dreamer at the implicit level, the texts also represent the feelings of the dreamer at the explicit level, which in most cases are associated with fear, trauma, pain, crying, heartbreak, etc. (See Figure 2, Dreamer markers).

By sorting the metaphors using the invariant principle, we see that Stalin, as the target domain, is embodied in dreams as a man of steel, a bronze colossus, a juggler, an idol, a great leader, the father of the peoples, etc. (See Figure 3. Conceptual metaphors).

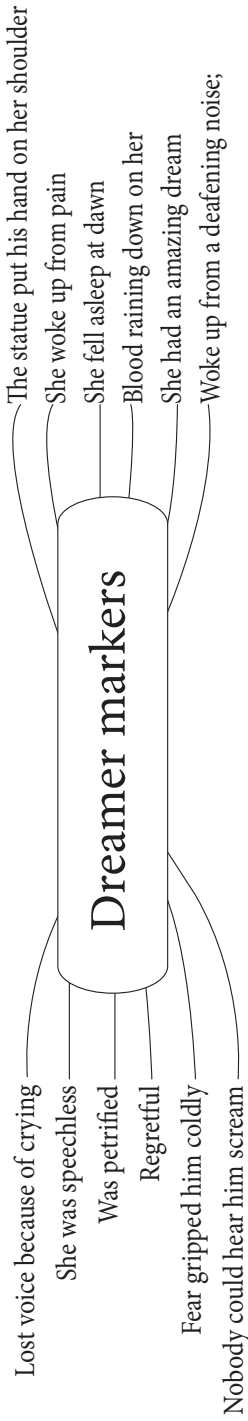

Figure 2. Dreamer markers

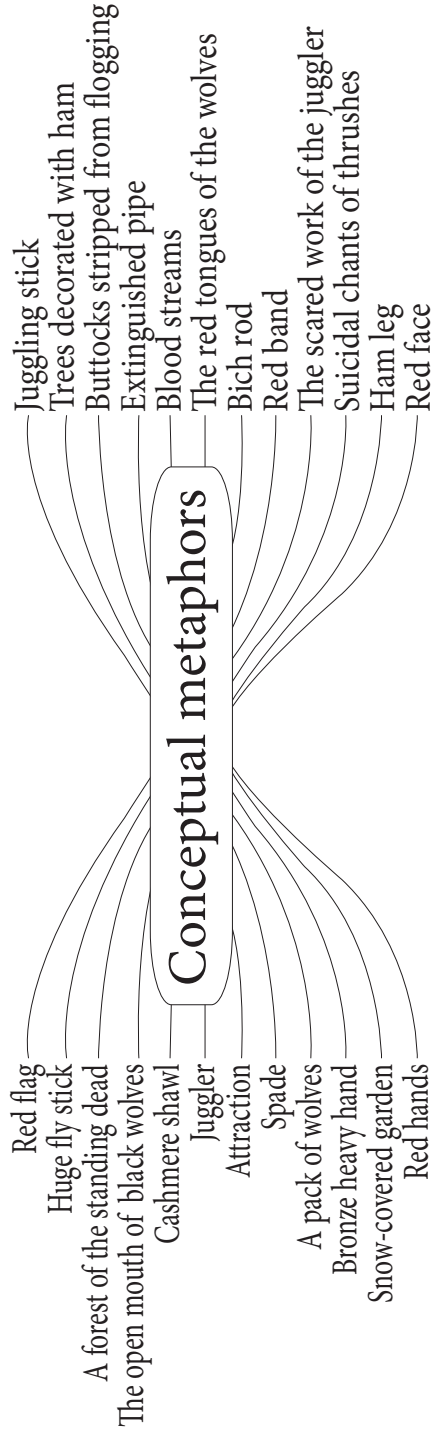

Figure 3. Conceptual metaphors

According to Lakoff's theory discussed above, there are metaphors with a causal and modal structure, both of which are confirmed in analytical dreams: The puddles of blood, bloodstains, red faces, and red hands (these metaphors related to the Soviet repressions) are of a causal structure, while the dead pigeons (with the conventional connotation of an innocent victim) and the selfless chant of the thrushes (human inaction when even the birds are protesting) are of a modal structure. The series of image metaphors include a red star being picked from a pool of blood and placed to cover the sky and sun; trees decorated with ham legs; the forest of the dead, which can be classified as a large chain metaphor because it combines both the consequences of the Stalinist repressions and the unfolded message of the existence of an obedient majority; the heavy hand of bronze, a metaphor connected by a large chain to busts of Stalin, the cruelty of his regime, as well as the repressions of the Soviet dictatorship.

The following can be considered as psycholinguistic / experimental metaphors, as well as metaphors regulating the novel's artistic fabric: A cashmere shawl (with which the grandmother pardons the stripe-bottomed, punished leader); the extinguished pipe (a hint that someday Stalin's pipe will also be extinguished, the former leader will be found on the bench of the defendant in the memory of the people); the birch-rods soaked in wet washtubs (the fate of a dictator and a tyrant). The regulatory domains of the template are the Leader, the father of the people, and Uncle Stalin, who is sometimes represented as a bronze statue or as the steel father.

Thus, in Zaira Arsenishvili's novels, dreams predominantly express the traumatic historical (Soviet) experience of the characters, and the protest of the protagonists against the Stalinist regime. In the texts discussed above, Stalin is presented in various aspects in a number of situations: As the father made of steel, who shovels blood with a spade; as the punished leader with trousers pulled down; as a juggler with magically glowing eyes, piling up a forest of the dead; and as a huge bronze statue that kills pigeons in the sky with a shotgun.

Conclusion

Analysis of the textual data of Zaira Arsenishvili's novels revealed two models of Stalin: The great Soviet leader in the dreams of the characters, where, in most cases, Stalin is represented as a dictator, abuser, tyrant (compare: Jeyran Kashibauri is in a wide field, where the father made of steel is revealed to the people gathered at the shrine festival [khatoba] ["Requiem"]). In one of the dreams, Tamar finds herself in a snowy field, where a bronze statue walks with

wolves; in another dream, Tamar is on Rustaveli Avenue, staring at a forest of dead people killed by a juggler with a fly swatter, and in her third dream she is attending the marching of Stalin's statue from Varaziskhevi to the university yard ["When Fear and Trembling are Raging"]. On the other hand, within the possible /alternative world of the dream, Stalin is presented as a disgraced, birched, repentant and punished or defamed leader – The narrator sees Stalin in Moscow, in the Kremlin, lying naked among the soldiers of the Red Army ("Oh, World!"). Both models show the traumatized unconscious world of the character and the protest against the Stalinist regime. In other words, through the dreams of a passive victim of the Stalinist regime or a witness to the crime, an alternative world is created in which the character manages to self-rehabilitate – transforming from a victim into an avenger.

This study was based on the following hypothesis: The character's dream, as a narrated byproduct of cognitive thinking, has significant value for the study of the Soviet past. The research hypothesis has been confirmed and the main conclusions can be formulated as follows:

- The depiction of the human unconscious / dream world in the Soviet and Post-Soviet era is widespread in literary texts;
- The character's dream in literary texts has become a tool of revenge towards the Soviet era, particularly towards the Great Leader. Thus, the author is creating an alternative world of reality where justice prevails and evil is punished ("Oh, World!");
- The world described in the dream indicates the author's/character's sharply negative attitude towards the Soviet leader, as well as the traumatic consciousness resulting from the Stalinist repressions ("When Fear and Trembling are Raging", "Requiem");
- The statue of Stalin, the steel father, the bronze man, the juggler, the red star, the spade – occupy a prominent place in the unconscious of the characters and represent the main conceptual metaphors in the dreams ("Requiem", "When Fear and Trembling are Raging");
- The dream acts as exposure and apparent protest against obedience to the leader; the dreams are a retrospective of the past and reflect the traumatic experience deposited in the human mind ("Oh, World!").

The function of the dream itself is expressed in the discussed texts as follows: The dream is not an empirical fact, but an interpretation of the dreamer (Tamar's dreams "When Fear and Trembling are Raging"); Repetitive post-traumatic dreams such as those of Jeyran Kashibauri ("Requiem"); and the narrator's dreams ("Oh, World!"), are fictional narratives. The circular reading of dreams, that is, the connection between reality and possible /

alternative worlds, gives us the opportunity to recreate a wider picture of the 20th century Stalinist era. In addition, studying dream narrative allows one to determine the general context linking the narrator's emotional intent and the process of narration. In the researched texts, the dream is a kind of communication model between the narrator and the reader, with the help of which the narrator's discourse becomes more obvious. The dream may be understood as the imaginary, virtual world of the dreamer, which is a simulated alternative / possible world and where the hidden / latent desires of the narrator are revealed ("Oh, World!"). Often, the dream includes fantastic elements such as the lighting of a pipe by a bronze statue, which then takes deep puffs; a bronze statue walking up the Varaziskhevi slope; the rising of a red star from pools of blood and attaching it to the sky; a juggler's killing of bystanders with a fly swatter; the flogging of the leader, who lies prone with striped buttocks on a throne... This discrepancy can be explained by the dynamic interaction of the dream "between the processes of linear and non-linear thinking" (States 2000, 190), of which one is the logic of the dream and the other the boundaries of narrative cognition. Most importantly, none of the dreams discussed in the article can be considered only a product of the character's recursive experience, or, as it is otherwise called, a clear / lucid or merely a dream representing the past – each dream is part of a creative narrative and a narrative in itself, in which the narrator expresses their attitude towards Stalin and the Stalinist dictatorship.

In four of the five dreams discussed in the article ("Requiem", "When Fear and Trembling are Raging") the narrative is diegetic, and in the novel "Oh, World!" homodiegetic, although the perspective of the narrator is clear in all cases and the reader is equally emotionally affected. All five dreams contain elements of cinematic vision, and each frame of the dream is arranged in such a way that the narrative is dynamic and manifestative.¹¹ Possible worlds and virtual scenarios, as a discursive interface, are cognitive-epistemic and not just linguistic objects (Grishakova 2019, 103), as evidenced by the alternative dream world created by Zaira Arsenishvili. Thus, the dream of a literary character creates an autonomous world, setting a new horizon for the reader where Stalin, the leader of the peoples, is punished in some cases (see Illustration 1); sometimes standing in a pool of blood and attaching a red star to the sky (see Illustration 2); sometimes killing pigeons in the sky with a rifle (see Illustration 3); sometimes smoking a pipe having turned into a bronze statue (see Illustration 4); and in one of the dreams, having turned into a juggler, killing people

11 At the request of the author of the article, a group of contemporary Georgian illustrators painted the dreams of the characters free of charge. These are presented in the form of the enclosed illustrations.

with a fly swatter (see Illustration 5). The reader must understand the new ontological perspective, the imaginary world of the narrator and the character created by her. This world, of course, differs from that perceived by the modal reader. However, if we acknowledge that the main essence of literature is a creative game (Ryan and Bell 2019, 22), then there is no better way to build and reconstruct a fictional / possible world than through a literary text (Dolezel 2019, 56).

Thus, the dreams of Zaira Arsenishvili's characters are on the one hand a reconstruction of the Stalinist regime and, on the other, an alternative to the same reality, realized in the character's unconscious; the dreamer's reaction to trauma.

References

- Alber, Jan. 2019. Logical Contradictions, Possible Worlds Theory, and the Embodied Mind. In Ryan and Bell 2019, 157-178.
- Arsenishvili, Zaira. 2002. *Oh, World!* Tbilisi: Sulakauri Publishing. არსენიშვილი, ზაირა. 2002. *ვა, სოფელო!* თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- Arsenishvili, Zaira. 2020. *Pebbles (When Fear and Trembling are Raging)*. Tbilisi: Sulakauri Publishing. არსენიშვილი, ზაირა. 2020. *კენჭები (როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა)*, თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- Arsenishvili, Zaira. 2021. *Requiem for Bass, Soprano and Seven Instruments, or a Portrait of a Young Writer*. Tbilisi: Sulakauri Publishing. არსენიშვილი, ზაირა. 2021. *რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხზველის პორტრეტი*. თბილისი: სულაკაურის გამომცემლობა.
- Bell, Alice and Marie-Laure Ryan, eds. 2019. *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Benashvili, Guram. 2005. Visions. *Critique* 1. ბენაშვილი, გურამ. 2005. ვიზიონები. *კრიტიკა* 1. <http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/col-lection/period/document/HASH6b9b0522f2715aec7fe1a8.7.1> (10.02.2022).
- Bregadze, Konstantine and Gaga Lomidze, eds. 2019. *Stalin's Ideology and Mythology in Georgian Soviet and Émigré Literature*. Part I. Tbilisi: Mt-signobari. ბრეგაძე, კონსტანტინე და გაგა ლომიძე, რედ. 2019. *სტალინის იდეოლოგიამ და მითოლოგიამ ქართულ საბჭოთა და ემიგრანტულ ლიტერატურაში*. ნაწილი I. თბილისი: მწიგნობარი.

- Caruth, Cathy. 2014. *Parting Words: Trauma, Silence, and Survival*. Cornell University.
- Damasio, Antonio. 2000. The Feelings of What Happens. Internet Archive. https://archive.org/details/feelingofwhathap00dama_0/page/n13/mode/2up (10.02.2022).
- Dolezel, Lubomir. 2019. Porfiry's Tree for the Concept of Fictional Worlds. In Ryan and Bell 2019, 47-61.
- Freud, Sigmund. 1900. *The Interpretation of Dreams*. <http://psychclassics.yorku.ca/Freud/Dreams/dreams.pdf> (10.02.2022).
- Ghogoberidze, Lana. 2015. One Swallow Flight. *Ole. A Literary Journal* 3 (26). ლოლობერიძე, ლანა. 2015. მერცხლის ერთი გაფრენა. ოლე. ლიტერატურული ჟურნალი 3(26). https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/12314/146471/1/Ole_2015_N3.pdf (10.02.2022).
- Grishakova, Marina. 2019. Interface Ontologies: On the Possible, Virtual, and Hypothetical in Fiction. In Ryan and Bell 2019, 88-112.
- Gverdtsiteli, Guram, Sargis Tsaishvili and Manana Sanadiradze, eds. 1989. *რა გითხრათ? რით გაგახაროთ?* [What can I tell you that would make it easier for you? (translation suggested by Donald Rayfield)]. Tbilisi: Merani. გვერდწითელი, გურამ, სარგის ცაიშვილი და მანანა სანადირაძე, რედ-ები. მ. 1989. რა გითხრათ? რით გაგახაროთ? თბილისი: მერანი.
- Jahn, Manfred. 2003. Awake! Open Your Eyes! In *The Cognitive Logic of External and Internal Stories*, ed. David Herman, 195-213. Stanford: CSLI Publications.
- Jokhadze, Maka. 2005. The Fateful Requiem. *Critique* 1. ჯობაძე, მაკა. 2005. საბედისწერო რეკვიემი. კრიტიკა 1. <http://www.nplg.gov.ge/greengstone3/library/collection/period/document/HASH6b9b0522f2715acc7fe1a8.4.1?p.s=TextQuery> (10.02.2022).
- Kikodze, Archil. 2020. Zaira Arsenishvili's "Oh, World!" – A Book That Was Not in a Hurry. *Literature*. Iliia State University, 30 June. ქიქოძე, არჩილ. 2020. ზაირა არსენიშვილის „ვა, სოფელო!“- წიგნი, რომელიც არ ჩქარობდა. ლიტერატურა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 30 ივნისი. <https://literature.iliauni.edu.ge/literature/zaira-arsenishviliis-va-sophelo-tsigni-romelits-ar-chqarobda> (10.02.2022).
- Kobiashvili, Maya. 2019. Proletarian Narrative in Georgian Literature (1921-1940). PhD Diss., SANGU. კობიაშვილი, მაია. 2019. Dissertation and Summary Repository, National Parliamentary Library of Georgia. პროლეტარული ნარატივი ქართულ მწერლობაში (1921-1940), სადისერტაციო ნაშრომი. სანგუ. საქართველოს ეროვნული

- ბიბლიოთეკის ავტორეფერატებისა და დისერტაციების ფონდი. <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/304484> (10.02.2022).
- Lobzhanidze, George. 2009. Joy Forged on the Anvil of Suffering. *Arili*, 17 June. ლობჯანიძე, გიორგი. 2009. ტანჯვის გრდემლზე გამოკვერილი სიხარული. *არილი*, 17 ივნისი. URL: ზაირა არსენიშვილი – ვა, სოფელო... – არილი (arilimag.ge) (10.02.2022).
- Lakoff, George. 1993. *The Contemporary Theory of Metaphor*. In *Metaphor and Thought*, ed. Andrew Ortony, 202-251. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139173865.013.
- Melashvili, Tamta. 2020. *Dream and Reality in Zaira Arsenishvili's Collection of Short Stories "Pebbles."* მელაშვილი, თამთა. 2020. სიზმარი და ცხადი ზაირა არსენიშვილის მოთხრობების კრებულში „კენტჭები“. <https://www.sulakauri.ge/sizmari-da-tskhadi-zaira-arsenishvilis-mothkhrobebis-s-krebuli-kentchebi> (10.02.2022).
- Metreveli, Saba. 2019. Stalin as the Messiah in Georgian Political Lyric Poetry. *GHN*, Georgian News Agency, 1 December. მეტრეველი, საბა. 2019. სტალინი, როგორც მესია ქართულ პოლიტიკურ ლირიკაში. *GHN*, საქართველოს ახალი ამბების სააგენტო, 1 დეკემბერი. <https://www.ghn.ge/news/237403-stalini-rogor-ts-mesia-kartul-politikur-lirikashi> (10.02.2022).
- Pisch, Anita. 2016. *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters, 1929-1953: Archetypes, Inventions and Fabrications*. ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1q1crzp> (10.02.2022).
- Sayed, Lena. 2011. *The Function of Dreams and Dreaming (Moving towards an integrated understanding)*. A Thesis for the Professional Programme. University of Oslo.
- Ratiani, Irma. 2010. *Text and Chronotope*. Tbilisi: Tbilisi State University Press. რატიანი, ირმა. 2010. *ტექსტი და ქრონოტოპი*, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- Ratiani, Irma. 2010. *Totalitarianism and Literary Discourse: The Twentieth Century Experience*. Tbilisi: Tbilisi State University Press. რატიანი, ირმა. 2010. *ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი: მეოცე საუკუნის გამოცდილება*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- Ryan, Marie-Laure and Bell, Alice. 2019. Introduction: Possible Worlds Theory Revisited. In Bell and Ryan 2019, 1-46.
- Solms, Mark and Oliver H. Turnbull. 2000. *The Brain and the Inner Word*. New York: Other Press.
- Shavreshiani, Eter. 2021. About Zaira Arsenishvili's Novel "Requiem

- for Bass, Soprano and Seven Instruments, or a Portrait of a Young Writer. *Mastsavlebeli.ge*, 7 July. შავრეშიანი, ეთერ. 2021. ზაირა არსენიშვილის რომანის — „რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისათვის, ანუ ახალგაზრდა მთხზველის პორტრეტი“ — შესახებ, *ჟურნალი „მასწავლებელი“*, 7 ივლისი. <http://mastsavlebeli.ge/?p=29840>. (10.02.2022).
- States, Bert O. 2000. Dream Bizarreness and Inner Thought. *Dreaming* 10.4. 179–92. <https://doi.org/10.1023/A:1009438406510> (10.02.2022).
- Tsipuria, Bela. 2016. *Georgian Text in the Soviet / Post-Soviet / Postmodern Context*. Tbilisi: Ilia State University Press. წიფურია, ბელა. 2016. *ქართული ტექსტი საბჭოთა / პოსტსაბჭოთა / პოსტმოდერნულ კონტექსტში*, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. <https://bit.ly/3DzP2Kd> (10.02.2022).
- Walsh, Richard. 2012. Dreaming and Narration. In: *The Living Handbook of Narratology*, eds. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier and Wolf Schmid. Hamburg: Hamburg University. URL: [Dreaming and Narration - the living handbook of narratology \(uni-hamburg.de\)](http://www.uni-hamburg.de) (10.10.2021).
- Walsh, Richard. 2010. Dreaming and Narrative Theory. In *Toward a Cognitive Theory of Narrative Acts*, ed. Frederick Luis Aldama, 141-57. Austin: University of Texas Press. https://www.academia.edu/30467502/Dreaming_and_Narrative_Theory (10.02.2022).

ილუსტრაციები
Illustrations

1. მთხრობლის სიზმარი („ვა, სოფელო“)
მხატვარ-ილუსტრატორი ნინო ჯღარკავა
The narrator's dream ("Oh, World!") (by Nino Jgharkava)

2. ჯეირან ქაშიბაურის სიზმარი („რეკვიემი“)
მხატვარ-ილუსტრატორი ელენე გრემელაშვილი
Jeyran Kashibauri's Dream ("Requiem") (by Elene Gremelashvili)

3. თამარის სიზმარი 1 („კენჭები“)
გრაფიკული პოსტერის ავტორი ნინა გამცემლიძე
Tamar's Dream 1 (“When Fear and Trembling are Raging”)
(by Nina Gamtsemlidze)

4. თამარის სიზმარი 2 („კენჭები“)
გრაფიკული პოსტერის ავტორი ნინა გამცემლიძე
Tamar's Dream 2 (“When Fear and Trembling are Raging”)
(by Nina Gamtsemlidze)

5. თამარის სიზმარი 3 („კენჭები“)
გრაფიკული პოსტერების ავტორი ნინა გამცემლიძე
Tamar's Dream 3 (“When Fear and Trembling are Raging”)
(by Nina Gamtsemlidze)